

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԳԼՈՒԿԱԿԱՆ ԳԵՆԵՐԱԿ

ԶԳԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐ

ԹՄԲԱԿԱՆՆԵՅ

ՅՈՐՄԱՐԻ ԱՍՏԻՆՆԵՅ

Վարդապետ

Մայր Ա.Բուռոյ Սրբոյ Էջմիածնի

1905

891.71

7-50

22 JUN 2007

71
0
7

ԳՐ. ՔԷ. ՊԵՏՐՈՎ.

19 NOV 2010

ԳԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐ

Թարգմանեց

ՅՈՒՍԻԿ ՎԱՐԴ. ԶՈՂՐԱԲԵԱՆ

— 333 —

Վարդապետ

պարան Մալք Ա. Թուրայ Սրբայ Էջմիածնի

1905

22 . 07. 2013

12

ԶԳՍԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՔԵԱԼՆԵՐ

(Գ. Բահ. Պետրովի)

I.

ՏԷՕԲԱԼԳ ՄԵՏԻՈՒ ՔԱՀԱՆԱՆ

Дозволено Цензурою. 8. Января 1905, г. Тифлисъ.

Համեստ, բայց մաքուր և կոկիկ անակում երեկոյեան թէյի սեղանի շուրջը հաւաքուած էր մի ամբողջ ընտանիք՝ մայրը իւր ինն երեխաներով: Երեխաները բոլորն էլ առողջ, զուարթ և գեղեցիկ էին՝ մէկը միւսից աւելի պնդակազմ և կայտառ: Նրանք աշխոյժ իրար հետ առում-խօսում էին, հանաքներ էին անում և ծիծաղում: Մայրը քնքոյշ սիրով մտիկ էր տալիս նրանց և իւր հոգու խորքում հպարտանում՝ ղիտելով իւր զաւակներին:

Յանկարծ նրա ուշքը մի այլ կողմ գնաց՝ ընկնելով խոհերի աշխարհը, կարծես նա մուռացաւ իւր զաւակներին ու չէր լսում նրանց աղմուկից խօսակցութիւնը: Փոքրերն այդ նկատեցին և անմիջապէս հարցրին:

— Մայր՛իկ, ի՞նչ պատահեցաւ: Կնչի՛մասին ես մտածում: Դէպի ո՛ւր հեռացար դու մեզինց մտքով:

314
42

— Էեռո՛ւ. պատասխանեց մայրը: Մտքով ես շատ առաջ դնացի և սեսոյ ձեր ապագան: Ինքս ինձ մտածում էի, թէ ինչ կդառնայ ձեզ նից ամեն մէկը, երբ դուք հասակ կառնէք ու կմեծանաք: Ձեր տեղը շատ է և իւրաքանչիւր որ ձեզնից տարբեր բան է ցանկանում. մէկը կամենում է վաճառական լինել, եկրորդը՝ զինուորական, երրորդը կալուածատէր ևն: Բայց ախո՞ս որ չկայ մէկը, որը կամենար քահանայ դառնալ՝ ծառայէր ո՛չ թէ միայն իւր անձին, այլ գլխաւորապէս Աստծուն և աստուածային գործին երկրես լիբայ:

Երեխաները ձայները քաշեցին և լռեցին:

— Ինձ համար ցաւ է, շարունակեց մայրը:

— Նշանակուած է, որ ես անկարող եղայ ձեզնից դոնէ մէկն ու մէկին պատրաստել Աստծուն սպասուորելու մեծ գործի համար:

Այն ժամանակ երեխաներնց մէկը, վերկենալով տեղից, մօտեցաւ մօրը և ասաց:

— Մայրիկ, մի՛ վշտանալ: Ե՛ս կդառնամ քահանայ:

Միւսները ծաղրեցին:

— Քո ինչ բանն է: Քեզ կ'սաղի միայն մայրիկի վեշերի տակ նստել և ո՛չ թէ քահանայ լինել:

Մանուկը, դառնալով իւր եղբայրներին, հաստատապէս և համոզուած կերպով ասաց.

— Ա՛յ կտեսնէք, որ կլինեմ: Ես ասացի մայրիկին «կլինեմ» — և կլինեմ:

Մայրը, քնքշութեամբ շոյելով իւր սիրելի զաւակը գլուխը, ասաց:

— Ես հաւատում եմ քեզ, Տէօբալդ: Դու բարի սիրա ունիս: Դու սիրում ես Աստծուն և մարդկանց. քեզնից կարող է բարի հովիւ դուրս գալ:

Անցաւ մի քանի տարի: Տէօբալդը մեծացաւ և մօրը տուած իւր խոստումը ազնիւ կերպով իրագործեց: 1814 թուի Չաակին՝ Իռլանդեայի մայրաքաղաքում, Դուբլինում, ըստ ծիսի կաթոլիկ եկեղեցու ձեռնադրուեցաւ, քահանայ: Մայրը չափազանց սուրախ էր և անասելի բերկրութեան զգացմունքով աղօթում էր որդու անդրանիկ պատարագին:

— Աստուած, շնորհակալ եմ Քեզնից. Դու ինձ ամենամեծ ուրախութիւն պատճառեցիր: Իմ որդին Քո սեղանի առաջ կանգնած համայն եկեղեցու կողմից աղօթքներ է վերաւաքում դէպի Քեզ: Դու կոչեցիր նրան առաքելութեան մեծ գործին ծառայելու: Տո՛ւր նրան կարողութիւն Քո ճշմարտութեան խօսքը քարոզելու և անպակաս մի՛ անիր նրա վրայից Քո բարեբարութեան ցօղը:

Իւր առաջին քարոզի, որ խօսեց իւր սակաւաթիւ գիւղական համայնքին, Տէօբալդ Մ. բնաբան ընտրեց աւուր պատշաճի Աւետարանից «Գիւրին է մալխոյ մտանել ընդ ծակ ասղան, քան մեծատան յարքայութիւն Առտու ծոյ»¹. Մատթ. 19, 24:

— Այտեղ վիշան ու ցաւը հարստութեան

մասին չէ, այլ մտտին է, ասոց հայր Մ: Հարըստու թիւնն ինքնըստինքեան չարիք չէ, այլ աստուածային պարգև է, որը մենք ի չարն ենք գործածում և վատթար կերպով ենք օգտուում նրանից: Վատթար կերպով գործ ենք դնում նաև աստուածատուր մեր միւս պարգևները՝ մեր խելքը, ոյժը և վերջապէս մեր ամբողջ կեանքը: Աստուած այդ բոլորը տալիս է մեզ, որպէս զի մենք Նրա սուրբ գործին—մարդկանց մէջ Աստուած արքայութիւնը հաստատելուն— ծառայենք, մինչդեռ մենք սովոր ենք այդ բոլորը մեր բաւականութեան, քմահաճոյքի և քմապաշտութեան համար գործածել:

Եւ որքան որ մարդ շատ հարստութիւն ունենայ, թո՛ղ այդ հարստութիւնը վտղ լինի, խելքի կամ իշխանութեան, այդ միւսնոյն է, նոյնքան նա համեմատաբար աւելի հեշտ կերպով անձնատուր է լինում իւր բոլոր հաճոյքների իրագործմանը: Իսկ նա՛ որ աղքատ է, թէկուզ հէնց կամենայ էլ իւր հաճոյքն բաւականութիւն տալ, չի կարող իրագործել, որովհետև միջոցներից զուրկ է և այսպիսով ահամայից զսպում է իրեն կամահորութիւնից, մի հանգամանք, որի առաջ հարուստը կանգ չի առնում: Այսպիսով հարուստը, վատ ճանապարհով ընթանալով, հեշտութեամբ սայթաքել կարող է: Բայց նա մեծ ջանք պէտք է գործ դնէ, որպէս զի չսայթաքի և հրապոյրներից հեռու մնալ կարողանայ: Աւստի հարուստը բարոյապէս ճշուժն պէտք է գործէ ինքն իւր վրայ,

ինչպէս որ աղքատն անուժ է այդ միւսնոյնը կարելից ստիպուած: Սակայն գլխաւորն ու էականն այն է, որ մենք բոլորս էլ պարաւոր ենք մտածել, թէ այն ամենը, ինչ որ մենք ունենք, մերը չէ, այլ Աստուծունն է և թէ մենք բոլորս էլ պարաւոր ենք հաշիւ տալ աման Տիրոջ, թէ մենք ի՞նչպէս և ի՞նչ բանի համար գործ ենք դնում Նրա պարգևները:

Պատարագից յետոյ հայր Մ-ին դիւզի առաջին հարուստ՝ հաստիկ խանութպանը մօտենալով ասաց:

—Շնորհակալ եմ ձեզնից, պատուելի հ. Տէօբալդ: Ես այժմ՝ ձեր քարոզից յետոյ միայն հասկացայ Քրիստոսի հարստութեան առթիւ ասած խօսքերի բարձր իմաստը: Գուք ինձ էլ դարձրիք դէպի ասդի ծակը: Թո՛ղ Աստուած ձեզ օգնէ, որպէս զի դուք կարող լինիք մեզ բոլորիս էլ դէպի ասդի ծակը տանել: Մենք արդէն բոլորս էլ մեղքերով ծանրաբեռնուած ենք և անարգարութիւնը կուլ է տուել մեզ:

—Վաշխատենք. պատասխանեց հայր Մ.:

—Մեր աշխատանքը վարել և ցանելն է, իսկ առատութիւնը կախուած է Աստուծոյ, որը իւր սղորմութեամբ ապարդիւն չի թողնել մեր աշխատանքը:

Եւ հ. Տէօբալդը, որքան որ ոյժ ունէր, աշխատում էր: Նա ամեն պարագային քարոզ էր տալիս, որի համար և՛ միշտ պատրաստուում էր: Իսկ շաբաթուայ ընթացքում այցելում էր հիւանդներին և ընդունում իրեն այցելողներին:

Մէկը դալիս էր նրա մօտ և իւր վիշտը յայտնում, մի երկրորդը՝ նիւթական այս կամ այն կարերը լրացնելու համար, մի երրորդը՝ խորհուրդ հարցնելու և մի ուրիշը խնդրելու, որ իրեն Աստուծու խօսքը բացատրէ և այսպէս միշտ զնուժ-դալիս էին նրա մօտ:

Երբեմն, մանաւանդ սկզբի ժամանակներում, քանի նա դեռ անվարժ էր, վերին աստիճանի յոգնում էր:

Մի անգամ հեռեեալ դէպքը պատահեցաւ:

Հ. Տէօբալդը կիւրակէ առաւօտեան ժամի 6-ից մինչև 12-ը զբաղուած էր. նա պատարագ էր արել, քարոզ խօսել, մկրտութիւն կատարել և հիւանդներին հաղորդել: Զաւիագանց յոգնած էր: Ոտները ծալուում էին, սոված էր: Այն միջոցին, երբ նա եկեղեցուց դուրս էր գալիս, նրան ընդառաջ եկան չորս նաւաստիներ:

— Տէր Հայր, մեզ խոստովանեցրո՞ւ, եկեղէնք խոստովանուելու:

— Ո՞րտեղ էիք հապա մինչև այժմ, դժգոհ կերպով հարցրեց հայր Մ.:

Ես այժմ անկարող եմ՝ չափազանց յոգնածութեանս պատճառով: Վաղն առաւօտեան եկէք:

Նաւաստիներն, առանց մի որ և է խօսք ասելու, շուռ եկան և դնացին դէպի ծովափը: Այդ միջոցին եկեղեցու սրահում կանգնած էր մի պառաւ կին, որը, բռնելով հ. Տէօբալդի թիւը, ասաց:

— Վաղը նրանք, կարելի է, այլ ևս չդանքեղ մօտ: Թոյլ մի՛ տուր նրանց դնալու: Յեա կանչի՛ր:

Հ. Տէօբալդը, պառաւին իւր խօսքերի համար շնորհակալութիւն անելով, յետ կանչեց նաւաստիներին, խոստովանեցրեց նրանց. ապա տարաւ իրեն մօտ, նախաճաշով հիւրասիրելուց յետոյ՝ արձակեց նրանց:

Հ. Տէօբալդի ցոյց տուած հովուական ջերմ վերաբերմունքը դէպի գործը, նրա սիրալիւր յարաբերութիւնը մարդկանց հետ և նրա ոգևորիչ քարոզները նկատելի կերպով բաժանումն առաջ բերին նրա և դիւղական միւս հոգևոր պաշտօնեաների մէջ: Հայր Մ. պաշտօնով փոխադրուեցաւ Իսլանդիայի Կորկ քաղաքը: Այստեղ գործունէութեան ասպարէզն աւելի լայն էր և հ. Տէօբալդը աւելի լայն չափերով էր աշխատում. այնպէս որ ամբողջ օրուայ մէջ, կարծես, նա մի բոպէ անգամ ազատ ժամանակ չէր ունենում: Նա ամեն մի ակնթարթ ժամանակամիջոցը աշխատում էր մի որ և է լուրջ գործի իրադործման համար գործ դնել: Նրա սիրելի առածն էր. «քանի ժամանակը մեր ձեռքին է, հարկաւոր է օգտուել նրանից»:

Նրա բարեկամները չէին կարողանում ըմբռնել, թէ ինչպէս նա կարողանում է այդպիսի լարուած աշխատանքի զիմանալ:

— Ինչո՞ւ դուք, հ. Տէօբալդ, այդպէս կանուխ էք վեր կենում՝ առաւօտեան ժամը 4-ին

կամ 5-ին: Դուք պէտք է ձեզ պահպանէք: Չէ՞ որ ձեզ ոչ ոք չի ստիպում:

—Ձի կարելի, համոզուած կերպով պատասխանում էր հ. Մետիոն:

—Դուք լսեցէք առաւօտները գործարաններն սոււրջը, որոնք դեռ ժամը 4-ից սկսած հրաւիրում են աշխատուորներին գործարան: Եթէ մէկն ուշանայ, անմիջապէս նրան տուգանքի կենթարկեն: Եթէ ես էլ նրանց տեղը լինէի, նոյնպէս պէտք է ժամը 4-ին վերկենայի և դուք ի հարկէ չէիք զարմանալ: Բայց ինչո՞ւ էք դուք այժմ գարմանում, երբ ես էլ, իբրև մի գործարանատիրոջ, աշխատում եմ բարեկողմարար ծառայել Աստուծոյ, մեր ընդհանուր ճանուակերին և ճշտութեամբ կատարել նրա աստուածային գործը:

Նրա պաշտօնավարութեան չորրորդ տարին էր Կօրկում, երբ այնտեղ մի վարակիչ հիւանդութիւն յայտնուեցաւ: Ժողովրդից հարևաւոր հողի բռնուում էին ժանսատենդով: Հ. Տէօբալդն իրեն ամբողջապէս նուիրեց հիւանդներին խնամելու գործին: Նա ամենայն օր պատարագ էր մատուցանում և ազօթքներով հանդստացնում, մխիթարում էր ժողովրդին: Խօսում էր նաև քարոզ, ուսուցանում էր, թէ ինչպէս պէտք է դժբաղդութիւնից խրատուել, ասելով ինչպէս որ հարկաւոր է սրտաքուտ, այնպէս էլ ներքուտ՝ սրտանց պէտք է մաքուր լինել: Իսկ մնացած ժամանակն այցե-

լում էր հիւանդներին: Մի անգամ նա մտածեց առաւօտեան կանուխ մի ծանր հիւանդի այցելել: Առաւօտեան դեռ ժամը 5-ը չկար: Տան դարպասները տակաւին փակ էին և դռնապանը խորը քնած էր: Հ. Տէօբալդը, շլամենալով խեղճ աշխատաւորին անհանդստացնել, պատի վրայով մտաւ բակը: Նոյն կերպով և՛ յետ դարձաւ: Հիւանդն առողջանալով՝ պատմեց հ. Տէօբալդի իրեն արած այցելութեան մասին:

Այնտեղ, ուր հ. Մետիոն անձամբ չէր կարող հասնել, իւր դպրի միջոցով էր օգնութեան ձեռք կարկառում և այդ պատճառով դպրը սիրում էր շարունակ ասել:

—Եթէ որ Կօրկի բոլոր փողոցները ծածկուած լինէին սոկով և դրուած լինէին Հ. Տէօբալդի տրամադրութեան տակ, մենք շուտով կաղքատանայինք: Հ. Տէօբալդն անշուշտ այդ բոլորը հիւանդներին կբաշխէր և սոկու ամեն մի կտորն իւր տեղը կգանէր աղքատութեանցան ու վիշաք ամօքելու համար:

Հ. Տէօբալդն առանձին սիրով էր վերաբերում գէպի երեխաները և միայն և եթ դէպի երեխաները, բայց զլիաւորապէս գէպի որբ, աղքատ և խնամազուրի մանուկները:

—Նրբ ես փողոցում պատահառտուն շորերով սովալուկ երեխայ եմ ատնում, որն է սեր Բրիտանի սղարմութեան ձեռք է մեկնում, ես յիշում եմ մտուրի մէջ դրուած Մանուկ Յիսուսին և մտածում եմ, «Ինչպէս է որ հազարաւոր մարդկանց կողմից, որոնք իրենց քրիս-

տանեայ են անուանում, չեն կարող տանեակ մանուկներ խնամք և ապաստանարան դանել»։ Այդ ժամանակ ինձ թուում է, որ այդ աղքատ մանուկը բերանով լնըը՝ Աստուածորդին Յիսուս Բեթղեհէմի փողոցներում ապաստանարան է խնդրում և մարդիկ նրան իրենց մօտ մի անկիւն չեն տալիս։

Ընդհանրապէս հ. Տէօբալդ Մ. ս'չ մի բանի մասին այնպէս յաճախ չէր խօսում և այն էլ այնպիսի ոգևորութեամբ, ինչպէս եղբայրական փոխադարձ սիրոյ և մարդկանց սրտադէն յարաբերութեան մասին։

Աստուած մեր բոլորիս Հայրն է և մենք բոլորս նրա որդիներ ենք և իրար հետ եղբայրներ, ասում էր Հ. Մեախուն։ Բոլոր մարդկե ամբողջ մարդկութիւնն ուրիշ ոչինչ է, բայց եթէ մի մեծ աստուածային ընտանիք, որն անգամները պարտաւոր են փոխադարձաբար իրար ծառայել և օգնել։ Տեսէք, թէ ինչպէս ընտանիքի բոլոր անդամները աշխատում են նեղութիւնները և տանջանքները թեթեւացնել, եթէ այն տան մէջ հիւանդ կայ։ Փողոցում պատահանների տակ յարդ են փռում, կառքի դըղըդոցի առաջն առնելու նպատակով, որպէս զի հիւանդը հանդիստ լինի։ Տան մէջ բոլորն էլ տանքի ծայրերով են ման գալիս, իրար հետ շշուկով են խօսում՝ այնտեղ ս'չ հանաք կայ և ս'չ էլ ծխածաղ։ Այլ միայն մտածում են, ինչպէս անեն, որ հիւանդին օգնեն, մեղմացնեն նրա տանջանքները և սակ կանգնեցնեն։ Ահա այնպէս

է վայել մարդկանց իրար հետ վարուել և՛ ընդհանուր համամարդկային ընտանիքի մէջ։ Աշխատեցէք կեանքի ազմուկն ու դժուարութիւնը հարթել և կենսական պահանջները մեղմացնել։ Սիրալիբ կերպով հոգատար եղէք ձեր եղբայրներն, հիւանդները և կեանքի ձախորդութեան առաջ ճնշողոյնների համար. օգնեցէք աղետութեան խաւարի մէջ խարխալողներին, օգնութեան ձեռք մեկնեցէք աղքատութեան մէջ տառապողներին, թեթեւացնելով նրանց ծանր օրերը։ Թոյլերին ոյժ ներշնչեցէք և զարթեցրէք նրանց մէջ սէր և հաւատ դէպի կեանքը։ Թո՛ղ կեանքի մաշող վեշաք ցրուի և փոխարինուի կենսաբեր ուրախութեան, խնդութեան, կենդանի և եռուն աշխատանքի։ Կեանքը արուած է ուրախութեան համար. մարդու սրտի մէջ, նրանց փոխադարձ սիրոյ յարաբերութեան մէջ թաքնուած է ընդհանուր երջանկութեան անուպառ աղբւրը։ Բացէք այդ աղբուրը և յաղեցրէք ձեր ծարաւը, խմեցէք ինքներդ և մատակարարէք ուրիշներին ևս։

Այս քարոզից յետոյ մի ամբարտաւան կին, դառնալով միւս քահանային, ասաց։

— Հ. Տէօբալդի այսօրուայ քարոզը շատ խրատական էր։ Ես Հափագանց զգացուած եմ։

— Տիկին, պատարխանեց նրա խօսակիցը, — ս'չ միայն այսօր, այլ Հ. Տէօբալդի ամբողջ կեանքը ս'չ այլ ինչ է, բայց եթէ մի անընդհատ խրատական քարոզ և բաւական չէ այդ քարոզով

միայն ի գութ շարժուել, այլ պէտք է նմանուել նրան:

Մի ուրիշ անգամ միևնոյն այդ քահանային մի պատուաւոր մարդ, քաղաքային յայտնի գործիչ, ասաց:

— Չարմանայի մարդ է հայր Մետիուն: Նրա խօսքերի մէջ մի առանձին ոյժ կայ թաքնուած: Ձեզ ծանօթ է մէկի հետ իմ ունեցած վէճի ակուր պատմութիւնը: Առանց վրդովմունքի ես անկարող էի այն պարոնի անունը լսել: Հնայելով որ մենք միևնոյն գործին ենք ծառայում, լծուած ենք՝ այսպէս ասած միևնոյն սամուն, բայց քաշում ենք դէպի տարբեր կողմ: Այդ օրերին Հ. Տէօբալդը դալով ինձ մօտ, բռնեց ձեռքս և սկսեց խաղաղասիրական հօգով ինձ հետ խօսել: Եթէ այդ բանը լինէր երեք հարիւր — չորս հարիւր տարի առաջ, եթէ ես ապրէի միջին դարերում, ես կասէի, որ դա կախարչութիւն է և հայր Մետիուն կախարչ է, որովհետև նա իւր խօսքերով ինձ հմայեց: Կնձ թուում էր, նա առանձին բան չէր ասում, բայց ես գգում էի, որ նրա ամեն մի խօսքը իմ մէջս եղած չարութիւնը մեղմացնում էր: Բանը վերջացաւ նրանով, որ ես իմ թշնամու հետ հաշտուեցի և այժմ ձեռք ձեռքի տուած աշխատում ենք: Իրաւ որ դա կախարչութիւն է:

— Այո՛, կախարչութիւն է, բայց միայն ուժի և սերոյ կախարչութիւն է, պատասխանեց քահանան: Եթէ մեր կեանքում այդպիսի կախարչներ աւելի շատ լինէին, այն ժամանակ

մեր առաջ աւելի լայն կերպով կրացուէր ուրախ և կայտառ կեանքի երազական թաղաւորութիւնը: Այնտոյ միայն, որ մենք յաճախ, ինչպէս և մնացեալ կախարչութիւնները, նմանապէս կենդանի կեանքի կախարչութիւնը պատրաստ ենք իբրև կեանքի անհետեւ ծանրութիւն և կամ իւր անտակի սնապաշտութիւն համարել:

Այդպիսի մի խոշոր բարոյական զօրութեան վրայ, ինչպէս հ. Տէօբալդը, լուրջ ուշադրութիւն դարձրեց մի համեմատ, բայց համոզուած, մուկեանդ կերպով իւր գաղափարին նուիրուած, զգոստութեան պաշտպան, ոմն (квакеръ — կվակեր *) Վիլիամ Մարտին, որը ալիօժօլի դէմ դուռէին իւր կեանքի նպատակ էր դարձրել: Նա ժողովներ էր դուրսարում, ճառեր խօսում և յօդուածներ էր գրում. նա համոզում՝ պաղատում էր ժողովրդին թողնել արքեպիսկոպիտները: Արդիւնքը շատ համեմատ էր: Վիլիամ Մարտինը տաղանդաւոր չէր, պակասաւոր էր նաև նրա խօսքի և գրչի ձիրքը: Բայց գլխաւորն այն էր, որ նա այլ դաւանութեան էր պատկանում: Կօրի քաղաքի բնակիչները՝ իւրանդացիք, կաթոլիկ էին, իսկ Վիլիամ Մարտինը անգլիացի էր և կվակեր էր: Մարդիկ անլստահութեամբ էին վերաբերուում նրան և ծուռն էին մտիկ տալիս, կարծելով, որ նա կարող է ուղղափառ կաթոլիկներին իր հաւատին դարձնել:

*) Ադամիտներ Անգլիայում:

— Զարմանալի ժողովուրդ, ասում էր Վելիամ Մարտին:— Եթէ որ ես աւել առնէի ձեռքս և սկսէի Կօրկի ժողոցները մաքրել, ոչ ոք ինձ չէր հարցնել իմ դաւանութեան մասին և չէր խոյս տալ ինձանկեղ, լըրև աղանդաւորեց: Բայց երբ ես ո՛չ թէ ձեռքիս աւելով, այլ համոզմունքով կամենում եմ Կօրկի միենոյն ժողոցները վատթար մնացողներեց մաքրել, երկիւղ կրելով՝ փախուսա եմ տալիս ինձանկեղ, թէ ես ուրախութեամբ տեղի կտայի, եթէ իմանայի, որ ժողովրդի զգաստութեան և ողջախոհութեան մեծ գործի համար դանուէին եռանդուն կաթուղի— աշխատաւորներ:

— Այ, եթէ դու կաշէիր այդ գործին, դարձաւ Վելիամ Մարտինը հ. Մետիուն:

Նրանք երկուսն էլ մասնակցում էին Կօրկում բանտի և մշակների տան յանձնաժողովի նիստերին և իւրաքանչիւր անգամ, երբ ժողովը զբաղուում էր մի որ և է ընտանիքի, նրա անդամների արբեցութեան շնորհիւ՝ կազմալուծուելու կամ քանդուելու լինելով, կամ քննում էր արբած վիճակում գտնուած մի սարսափելի յանցագործութիւն, Վելիամ Մարտինը ասում էր Տէօբալդ Մետիուն:

— Սարսափելի է, սարսափելի՛: Եւ այսպէս պիտի շարունակուի մշտապէս: Մե՛թէ կարելի է հանգիստ գիտել այդ բոլորը: Մե՛թէ դու չես տեսնում, թանկագին հայր, որ այդ քո բանն է և թէ այդ թողնուած արտը սպասում է քո գութանին:

2. Միտիուն տատանուում էր.

— Գործը մեծ է: Հարկաւոր է կամաց կամաց կաշէլ գործին և ո՛չ թէ յանկարծակի: Մարդ եթէ իր վինդ է առնում այդպիսի մի գործ, պէտք է նուիրուի:

— Այո, հաստատում էր Վելիամ Մարտինը՝ ամբողջապէս՝ հոգով և սրտով: Միայն դու կարող ես այդ գործին զարկ տալ: Մե՛ ինչպեք քեզ, որովհետև գործն արժէ դրան:

— Ինձ ցաւ են պատճառում հիւանդները, աղքատները, ասում էր հ. Մետիուն. ո՛վ կայցելէ այնուհետև կալանաւորներին:

— Պատերազմ յայտնի՛ր բաժակի դէմ, պընդում էր «զգաստութեան պայպը», որով յորջորջուում էր Վելիամ Մարտինը, — և կիսակուեն ջրոյր գինետները, կնոսրանան բանտերը, հիւանդները թիւը կբջանայ, ժողովուրդը կհարըստանայ: Հացողու գործածութիւնեց, կարծես, ամբողջ երկրում ամեն տեսակ թոյն է հոսում: Փակի՛ր նրա լայն կոկորդը և երկիրն ուրիշ կերպարանք կստանայ: Հալածի՛ր քո կախարդական խօսքով ալիօճօլը և քշի դէպի դժոխք, որտեղ նա ծնունդ է առել և կեանքը կիսով չափ կաղասուի թշուառութիւններեց և ոճրագործութիւններեց:

2. Տէօբալդ Մետիուն խոստացաւ մտածել այդ մասին:

— Մտածի՛ր, մտածի՛ր, — ասաց Վելիամ Մարտինը: Աւաւ գլխի խոհերն ու մտածմունքները դէպի վատը չեն տանի: Կեք կեանքի վիշտն էլ

հէնց նրանումն է, որ մենք քիչ ենք մտածում այն մասին, թէ ինչպէս պէտք է պարել: Եթէ որ օրինակի համար ալիօօլի սպիրտի մասին աւելի շատ մտածէին, ուշադրութեամբ թափանցէին նրանց առաջ եկած գործողութեանց մէջ, այն ժամանակ նա ամենուրեք ցանկալի հիւր չէր լինի, ինչպէ սայժմ այդ կատարում է: Ամեն ուրիշ շարքները դէմ մարդիկ կուռում են, բայց այդ դեկն սիրով ծառայում են, որին զոհում են նրանք իրենց և՛ միջոցները և՛ տաղանդը և առողջութիւնը և ընտանիքի բազուրը: Եւ ինչո՞ւ: Արովհետեւ նրա մասին չեն մտածում:

Կվակեր Վիլիամ Մարտինի Չերմ խօսքերը և թականձաղին համողելը ստիպեցին շ. Տէօբալդին լուրջ ուշադրութիւն դարձնել ժողովրդի զգաստութեան խնդրի վրայ: շ. Տէօբալդը սկսեց գիտական տեղեկութիւններ հաւաքել ալիօօլի մասին և որքան ի մօտոյ էր ծանօթանում գործին, այնքան աւելի սարսափը պաշարում էր նրան: Բանից երևաց, որ միայն Խալանդիայում, այդ փոքրիկ, աղքատ և մինչ թշուառութեան աստիճանի քայքայման հառած երկրում՝ իւրաքանչիւր տարի տասնեակ միլիոն ըուրլիններ գործ են ածուել խմիչքների վրայ: շ. Մեաիուն հաշուեց, որ եթէ իւրանդացիք դադարէին խմելուց, հինգ տարուայ մէջ երկիրը կը կերպանափոխուէր: Կըկատարուէր մի հրաշալի դարձ. վտիտ, կեղտոտ և բիրտ պտտաւ կնոջից կատեղծուէր երիտասարդ, առողջ և կըր-

թուած գեղեցկուհի.— չքաւոր և թշուառ խորճիթների փոխարէն կը կանգնէին մեծ և լաւ տներ. մանրացած անասնեղէնը կխոշորանար, թոյլ և նուազ ժողովուրդը կառողջանար, կսկսէր աւելի լաւ ուտել և հագնուել. ամեն տեղ դպրոցներ կբացուէին, զգալի կերպով կպակասէր ծանր սճիւրները և հոգեկան հիւանդները թիւը:

— Այո, բայց, դժբախտաբար այս բոլորն էլ թէպէտ է, ասաց շ. Մեաիուն: Այո բոլորը կարող էր լինել, բայց այսպիսի բան չկայ: Եւ այս բոլորը տխուր է, սարսափելի է և վերջապէս յանցանք է: Չի կարելի այսուհետեւ ևս այսպէս թողնել: Վերջապէս մի որ և մէկը պարտաւոր է կուլ յայտարարել համայն ժողովրդի սարսափելի թշնամուն, թէ չէ չորս բոլորը մշտական հրդեհը կլափէ ամեն ինչ. սպիրտը այրում է ժողովրդի հարստութիւնը, նրա խելքը, առողջութիւնը և խիղճը— և ո՞չ որ մատը մատին չի ուղում զարկած լինել: Բոլորը և իւրաքանչիւր որ հանգիստ կերպով զբաղուած են իրենց գործով: Եթէ երկրի մի անկիւնում երևար մի որ և է համաճարակ, անմիջապէս բոլորը կշարժուէին, ազդու միջոցներ ձեռք կառնէին համաճարակի դէմ կուռելու և չէին հանդատանալ, մինչև նրա առաջը չառնէին: Իսկ այստեղ արբեցութիւնը, իբրև համաճարակ, զարեւ շարունակ տարեց տարի աւերածութիւն է անում. կանաչ վեշապի շունչը թունաւորում է ամբողջ երկիրը և այս բոլորը համարուում է սո-

վորական բան, ընդունուում է որպէս թէ այդպէս էլ պէտք է լինէր:

—Վճռուած է,—եզրափակեց հ. Տէօբալդ Մետիուն: Ես կոչ եմ անում ալիօհօլի դէմ, արքած թագաւորութեանը կռիւ եմ յայտարարում: Կարող է լինել, որ ես անյաջողութիւն ունենամ. կարելի է, որ կընկնեմ կռուի մէջ, թշնամին կխորտակէ ինձ, բայց ես ինքս, եմ յօժար կամքով, տեղի չեմ տալ:

1838 թուի ապրիլին նա մի տոմս ուղարկեց Վիլիամ Մարտինին.

—Թանկագին բարեկամ, երբ միջոց կունենաք, ինձ մօտ հանդիպեցէք: Ես ուզում եմ ձեզ հետ խորհրդակցել և կարծում եմ, որ ձեզ կուրախացնեմ:

Մերունի կլակերն անմիջապէս դնաց և, կանգնելով դռան շէմքին, ուրախ կերպով ասաց:

—Արշաւա՛նք ես գնում: Այո՛: Ասա՛, լսօ՛ ես չեմ սխալուում:

—Այո՛, Աստծու օգնութեամբ.

—Թո՛ղ Տէրն օրհնէ քեզ, հ. Տէօբալդ, ոգևորուած արտասանեց կլակերը:

—Ես, ինչպէս արդար Սիմէօնը տաճարում, կարող եմ ասել. «Արդ արձակեա՛ զճառայս քո ի խաղաղութիւն, զի տեսին աչք եմ զվերկութիւն ժողովրդեան քո»: Դու կարող ես շատ բան անել: Գնա՛ և Աստուած քեզ թո՛ղ օգնական լինի:

Ընկերակիցներն ամբողջ երեկոյ խօսում էին իրար հետ: Դատում էին դործն աւելի լաւ

կերպով առաջ տանելու մասին և վճռեցին, որ հ. Մետիուն ժողով հրաւիրէ և առաջարկէ «ղբասաների միութիւն» հաստատել: Այդպէս էլ արին: Երբ Կօրկում տարածուեց այն լուրը, որ հ. Տէօբալդը յարուել-միացել է Վիլիամ Մարտինի գործին, հառարակութիւնն այնքան էլ ջերմ չվերաբերուեց: Ոմանք ծիծաղում էին, միւսներն արհամարհանօք վարանում էին. ոմանք էլ զայրանում էին, թէ ինչո՞ւ կաթողիկ քահանան կապուում է մի կլակերի հետ և ասում էին.

—Դատարկ բան է հնարել հ. Տէօբալդը: Ոչինչ չի դուրս դալ դրանից: Եւ ո՞ւմ է հարկաւոր նրանց զղասութիւնը: Եւ ի՞նչ ցաւ է, եթէ մարդ երբեմն էլ մի լաւ կոնծի: Բան են դտել անհանդստանալու: Կարծես թէ աւելի լուրջ կարեքներ չկան: Երևում է, որ նա նոր ժողովրդականութիւն է ուզում ձեռք բերել:

Հ. Մետիուն և Վիլիամ Մարտինն այս բոլորը լսում էին, բայց չէին զայրանում: Կլակերն ասում էր:

Սրանք դեռ մտղուկներ են: Յետոյ կրէտներն ու մեղուները պիտի լսայթեն և ապա աղաւանները պիտի կտցահարեն: Այդ սպասելի է և անխուսափելի:

Առաջին ժողովը կայացաւ: Նա բաղմամարդ չէր: Եկել էին մօտ հարիւր մարդ: Հ. Մետիուն և Վիլիամ Մարտինը բազմամարդ չլինելու պատճառով չշփոթուեցին: Բանը մարդկանց թուի մէջ չէ, այլ հոգու զօրութեան

մէջ, ասում էին նրանք: Մի գդալ խմորոցը
բարձրացնում է ահագին ծանրութիւն ունեցող
խմորի զանգուածը: Մի լուցկին յառաջացնում
է ահագին կրակ: Որքան լաւ կլինէր, եթէ մենք
մեր ներսում լուսածին և ծծումբ ունենայինք:

Փողովականները միահամուռ ոգևորութեամբ
ձայնակցեցին հ. Մետիուի և Մարտինի կոչին և
համարեա ամենքն էլ համաձայնուեցին զգաստ-
ների նոր միութեան անգամ գրուել:

Սօսքի ուժգնութիւն և պատերազմի մէջ
տոկուն յամառութիւն է հարկաւոր՝ դարաւոր
չարքբի դէմ կռուելիս, համոզում էր հ. Տէօ-
բալդը և մենք կը յաղթենք, թշնամին չի դիմա-
նալ, կգողայ և կփախչի իւր բռնած ամուր
դիւրբեց:

2. Մետիուի խօսքերը ճշտուեցին: Նոր ըն-
կերութիւնը սխեց անել: Հագիւ մի ամիս անց-
նելուց յետոյ, առաջին ժողովների տեղը՝ դըպ-
րոցի շինութիւնը՝ արդէն փոքր էր գալիս: Հար-
կաւոր եղաւ աւելի ընդարձակ տեղ սրոնել-
տասնեակ անգամները արագ կերպով դարձան
հարկւրաւորներ և հարկւրաւորները՝ հազարա-
ւորներ: Երեք ամսից յետոյ հ. Տէօբալդ Մե-
տիուի կալմակերպած ընկերութեան անգամ-
ների թիւը հասաւ քսանեհինգ հազար հսգու:
Սրանից էլ կրկին երեք ամիս յետոյ հասաւ հա-
րիւր երեսուն և մէկ հազարի: Իսկ տարուայ
վերջին, մօտ երկու հարիւր հազարի: Այնպէս
որ հինգ տարի անցնելուց յետոյ Իռլանդիայում
զգաստների միութեանը, որի նախագահն ինքը

հ. Տէօբալդն էր, մասնակցողներ թիւը աւելի
քան երկու միլիոն էր:

Ի հարկէ եղան այնպիսիները, որոնք անհա-
ւատարիմ գանուեցան, դրժեղով իրենց տուած
խօսքը. նրանցից ոմանք թուլացան և խախտեցին
յանուն զգաստութեան տուած երդումը: Սա-
կայն հ. Մետիուն չէր վրդովուում:

Եթէ երկու միլիոն զգաստներից միայն եր-
կու հարիւր հազարը, մինչև իսկ քսան հազարը,
մի տասերորդ կամ մինչև իսկ մի հարիւրերորդ
մասը առաջ արբեցող վնէր, ասում էր հ.
Մետիուն, և եթէ նրանք մինչև իսկ միայն մի
մի շաբաթ պահէին իրենց խօսքը, այնու ամե-
նայնիւ այդ դէպքում ևս երկիրն օգուտ կու-
նենար, երբ նրանում քսան հազար շաբաթ
զգաստ վեճակ ունեցողները կաշխատէին—քսան
հազար ընտանիք գտնէ մի շաբաթ ազատ չունչ
կըբաշէր դժոխային տանջանքներից: Մի շեշ
աւելլուրդ արող խլիւր արբեցողից, կտայ նրան
յիսուն կոպէկ, որով նրա ընտանիքը գտնէ մի
անգամ կուշտ կերպով կարող է ուտել: Եւ բա-
նից դուրս է գալիս, որ մեր խօսքը, մեր աշխա-
տանքը մեզ ոչինչ չարժեն, և մենք մինչև իսկ
անյաջող դէպքում հազարաւոր աղքատներին
գտնէ ամենաչնչին բարիք արած կլինինք:

Ինքը հ. Մետիուն անգաղբում կերպով իւր
ձեռքից եկած բարիքն անում էր: Նա զգաս-
տութեան մասին գրքեր և լրագրական յօդ-
ուածներ էր գրում. քարոզ էր տալիս և մարդ

չէր մ'նու՛մ, որին նա կաղմած ընկերութիւն չհրաւիրէր:

— Իրաւ որ չափազանց դատապարտելի սովորութիւն է հարբելը, ասում էր նա սովորաբար: Բանական մարդու համար ամօթ է սովորութեան ձեռքին գերի լինել: Եղէք բնաւորութեան տէր մարդ: Դանակով կտրեցէք և ասացէք. «այլ ևս չեմ խմիլ» և վերջակէտ դրէք:

Տօն օրերին հ. Տէօբալդը գնում էր շուկայ, որտեղ երկար ու բարակ խօսում էր գլուղացիներին հետ, համոզելով նրանց, որ հարբեցողութիւնից ձեռք քաշեն:

— Ի՞նչ էք բերել, թանկագին բարեկամներ, սովորաբար հարցնում էր հ. Մետիուն գլուղացիներին:

Մէկն ասում էր. որ իւր է բերել ծախելու, միւսը՝ բուրդ, երրորդը՝ մեղր. մէկն էլ թէ հորթ և մի ուրիշն էլ ջահէլ ձի:

— Ի՞նչ է, դրանք տանն աւելորդ են: Ձեզ հարկաւոր չե՛ն:

— Ի՞նչպէս թէ հարկաւոր չեն: Վերջին պատառը մինչև իսկ կտրում ենք մեր բերանից: Երեխաները կենդանիներին լաց լինելով ձանապարհ դրին: Իրենք էին նրանց խնամում: Երանի՛ թէ կարիքը երբէք չտակպէր շուկայ դալու:

— Երևի, ծախելուց յետոյ գնելիքներ կու՛նենա՛ր:

— Ի՞նչ գնելիք, ասում էին գլուղացիք: Կծախենք և գէպի տուն ձանապարհուելիս կը՛խմենք:

Հ. Տէօբալդն էլ հէնց դրան էր սպասում:

— Ասում էք «կխմենք»: Երեխաները լացով իրենց սիրած կենդանիներին ձանապարհ դրին. ընտանիքը կուշտ փորով հաց չէ կերել. իսկ դուք այստեղ պիտի՛ հարբէք: Ձէ՛ որ այդ մի բաժակ գարեջուրը կամ գինին, որ դուք այստեղ խմում էք, արժէնում է ձեր անբաղդ ընտանիքների արտասուքի և արեան բաժակը: Այդպիսով ձեր խմածն ո՛չ թէ գինի է կամ գարեջուր, այլ ձեր քրտինքը և սիրելի հարազատների արիւնը:

Գլուղացիները շշմում էին, Հ. Մետիուն խօսքերը բոցի նման դուրս էին ցայտում: Բազմութիւնը լարուած ուշադրութեամբ լսում էր, նրանց դէմքերը փոփոխուում էին: Շատերն ի խորոց սրտի ախ էին քաշում:

— Ձէ՛, չենք հարբել, այլ մի անգամ ընդ միշտ թողնենք արբենալը, ասելով, վերջացրեց Հ. Տէօբալդը. Թո՛ղ խմիչքը անիծուած լինի: Եւ թո՛ղ ամօթ լինի նրան, որը դարձեալ առաջուայ նման կշարունակէ իւր քրտինքը և հարազատների արտասուքը սատանայի արեան հետ կփոխանակէ:

Ժողովրդից հարիւրաւոր հոգի Հ. Տէօբալդի զգաստների մատեանում գրուեց: Շարժումն աւելի և աւելի լայն ծաւալ էր ոտանում, տարածուելով ամբողջ երկրում: Շատ տեղերում օղէաները սկսեցին փակուել և գլինգործարանները կրճատեցին իրենց արտահանութիւնը:

Այն ժամանակ, երբ հ. Տէօբալդ Մետիուն

իւր բոլոր հոգով նուիրուել էր ժողովրդի զգաստութեան գործին, նրա հարազատ եղբայրներն ու ազգականները պօրապում էին գինեգործութեամբ, նրանք լուրջ կերպով նեղացան նրանց և սկսեցին մեղադրել նրան:

— Դու ուրիշներին օգուտ ես բերում, իսկ մեզ, քո հարազատներիդ և եղբայրներիդ վնաս պատճառում:

Հ. Տէօբալդը նրանց պատասխանում էր փրկչի հետեւեալ խօսքերով. «Եթէ մէկը իւր կնոջը, հօրը կամ եղբօրն աւելի կսիրէ քան ինձ, այգւլիսին ինձ արժանի չէ»: Աստուածային դործի օգուտները չի կարելի ազգականութեան շահերին զոհել:

Մի ուրիշ անգամ գինեգործներին մի խումբ գանգատ տուին Հ. Տէօբալդի դէմ:

— Ինչո՞ւ նա մեզ քանգում է: Մենք մեծ գրամագլուխներ ենք ծախսում մեր գինու գործարանները վրայ, իսկ նա արմատախիլ է անում մեր արտահանութիւնը:

Այս բանին հ. Մետիուն պատասխանեց առտկով: Մի օր առաւօտ կանուխ բազը թըռչում է բակից դէպի դաշտ որդ որսալու համար: Նրա փուչիկը լիքն էր սուտուց և հազիւ հազ շարժուելով դառնում էր դէպի ասն: Յանկարծ թմբի տակից աղուէսը դուրս գալով բռնեց նրա շինքից և տարաւ դէպի անառւ: Բազը սկսեց գանգատուել:

— Ի՞նչ ես անում: Ամօթ չէ՞ քեզ: Ուզո՞ւմ ես ինձ ոչընչացնել: Ես հանգիստ խաղաղ իմ

ճանապարհն էի գնում, իսկ դու քաշես տալիս ինձ, շինքս բռնելով:

Տիկին, ասաց աղուէսը, բռնելով նրան ատամները մէջ և տանելով դէպի ջրի վտուց: Դիտեցէք ձեզ հայելու մէջ: Ինչո՞ւ քո փուչիկն այդպէս լիքն է: Ձէ՞ որ դու որդերով ես լցրել: Եւ եթէ ես քեզ ոչնչացնեմ, դաշտի թշուառ որդերը ինձ միայն օրհնել կարող են:

— Իսկ ի՞նչ վերաբերում է գինեգործարաններին, շարունակեց Մետիուն. թող նրանք քամուաղացների կամ շորեղէնի գործարանները փոխարինեն: Դրանից նրանք չեն արժիլ բայց ժողովուրդը և ամբողջ երկիրն օգուտ կունենայ և կվերակենդանանայ. աւելի լաւ անունդ կըստանան և աւելի դեղեցիկ ու տաք կհագնուեն:

Երկրի մէջ իսկապէս սկսեց կեանքի ընթացքը շօշափելի կերպով բարեփոխուել: Առաջներն իւրաքանչիւր տարի գլխատման մօտ 60 դէպք էր լինում, իսկ Հ. Մետիուն արբեցութեան դէմ արշաւանք սկսելուց յետոյ 1845 թ. վերոյիշեալ թիւն իջաւ 13-ի: 1839 թուին ամբողջ Իււանդիայում տաժանակիր աշխատանքի դատապարտուած էր 916 մարդ, որը 1845-ին իջաւ 428-ի: 1839 թուին Երկրի բոլոր բանտերում բռնուած էր 12049 մարդ, իսկ 1849-ին հարկ եղաւ շատ բանտեր փակել, դարձնել նրանցից ուսումնարան, անկելանոց և գիշերային ապաստանարան, այնպէս որ կալանաւորները թիւը կիսով չափ կրճատուեցաւ: Եւ այս բոլորը իմ'նչքեղէնի սակաւ գործածութեան հետեւանքն

էր: 1839 թուին ամբողջ երկրում դործածուած էր մօտաւորապէս քառասուն հազար շոֆօղի, իսկ 1845-ին ուղիղ դրա կէսը: Տարեկան մաքսային հարկը տասն և չորս ու կէս միլիոն ընթաց իջաւ ութ ու կէս միլիոն ընթաց: Գանձարանն իւր եկամուտներէց ոչինչ չկորցրեց, որովհետեւ եթէ սպիրտի եկամուտը պակասեց, դրա փոխարէն զգալի կերպով աճեց թէյի, շաքարի և հանդերձեղէնի մաքսը: Քաղաքի աղքատ թաղերի շորեղէնի և մետաքսեղէնի վաճառականներն ասում էին, որ՝ հ. Մետիուի ղգաստութիւն քարոզելու ժամանակից սկսած, առետուրը մեծացել է և շատերի տարեկան մուտքն ու ելքը տասը, տասն և հինգ և մինչև իսկ քսան անգամ աւելացել է:

— Գինեստունը մեզ մերկացնում է, ասում էր ժողովուրդը՝ իսկ հ. Տէօբալդը մեզ հագնում է:

Հ. Տէօբալդին հրաւիրում էին Կօրկ քաղաքից ուրիշ հեռու տեղեր ևս: Նա իջաւ Լոնդոն, գնաց Ամերիկա և մինչև իսկ Աւստրալիա: Ամեն տեղ էլ չափազանց շատ աշխատանք կար: Անդրխայում միայն հասարակ ժողովուրդը չէր հարբեցող, հարբեցութիւնը բուն էր դրել նաև բարձր դասակարգի մէջ: Այսօր խմում էին վաճառականները, ուսանողները և լսողները—պարլամենտի անդամները: Հ. Տէօբալդը դարձաւ դէպի ուսանողութիւնը:

— Իմ բարեկամներս, դուք ունիք մի թանկագին պարզև՝ ոսկեայ երկտասարդ հասակ:

Ի՞նչպէս էք դուք զարգարում նրան և սրպիտի շրջանակի մէջ էք դնում: Ձեր առաջ բաց են գիտութեան տաճարը և գեղարուեստի ապարանքները: Ձեր առաջն է անընդդրելի տիեզերքը իւր գեղեցկութիւններով և ձեզ է սպասում տիեզերային գրականութիւնը, իբրև ցանկալի հիւրերի: Ի՞նչպիսի ցաւ, սրպիտի թեթևամիտ վերաբերմունք և վիրաւորանք հասցրած կլինիք դուք, եթէ դուք պայծառ երկտասարդութեան ոսկեայ օրերը ճաշարաններում անցկացնէք: Կեանքի համար հարկաւոր է զգաստ և ուժեղ միտք, որը դուք սակայն ալիօժօրով էք թունաւորում: Մի՞թէ կրթուած երկտասարդը, ուսանողը, գիտական ընկերութեան անդամը չի կարող իւր զուարճութիւնը բաժակից դուրս ուրիշ տեղ գտնել:

Հ. Տէօբալդի տաք խօսքերն երկտասարդ սրտերում զօրեղ արձագանք գտան, սակայն երկտասարդութիւնը բացայայտ կերպով նրա ընկերութեան անդամ գրուել քաշուում էր, երկիւղ էր կրում ծաղրի առարկայ դառնալուց: Նատերն՝ անկեղծօրէն տարակուսում էին:

— Մի՞թէ մեծ դժբաղդութիւն է, եթէ մէկը մի բաժակ գինի խմի:

Ո՞վ կարող է երաշխաւորել, վրաբերեց Հ. Տէօբալդը, թէ նա պատահամբ մի կում աւելի չի խմել, որ իւր ուժից դուրս է և չի՞ հարբել: Իսկ հարբել թէկուզ միայն մի անգամ, նշանակում է բանականութեան գիտակցութիւնը

կորցնել և դառնալ անասուն, որ ի հարկէ ստորացուցիչ է: Աւելի լաւ է երբէք չխմել:

2. Տէօբալդի համոզեցուցիչ խօսքերն իրենց դորձը տեսան Անգլիայում և Իռլանդիայում, հ. Մետիուի կազմակերպած միութեան նոր անդամներ գրուեցին տասնեակ հազարաւոր մարդիկ: Լոնդոնում հազարաւոր ամբոխը, մատանաձև շրջապատելով զդատութեան առաջեւ լին, սկսով ընդունում էր նրա օրհնութիւնները մի նոր զգաստ կեանքի համար:

Լոնդոնում վեստմինստրեան մենաստանը այցելած ժամանակ հ. Տէօբալդի վրայ մի պատահական անգլիացի այցելու խիստ զայրացաւ, որ կաթոլիկ քահանան օրհնում է անգլիկան ամբոխին, որ այլ դաւանութեան է պատկանում:

— Այո ի՞նչ նախատինք է, ասում էր այցելուն բարձրաձայն կերպով:

— Անգլիկաններն օրհնութիւն են ընդունում մի կաթոլիկ քահանայից:

— Իսկ եթէ դուք իմանայիք, թէ հազարաւոր անգլիկան բերաններ օրհնող են այդ կաթոլիկ քահանային, ասացին նրան ամբոխի միջից:

1876 թուին հ. Մետիուս վերադարձաւ իւր ծննդավայրը, ուր նրան սպասում էր նոր և ծանր աշխատանք: Իռլանդիայում մեծ սով էր: Երկու տարի իրար վրայ անբերրիութիւն էր եղել: Ժողովուրդը յուսահատուել էր: Մարդիկ ստրկանման էին դարձել, սնուում էին կաղամբով և արմտեղէնով: 2. Տէօբալդն օգնում էր

այնքան, որքան կարող էր: Նա իր ունեցածը բոլորը բաժանեց: Բայց կարիքը աճում էր: Հայր Մետիուս հասարակական օգնութեան դիմեց: Առատ նուէրներ սկսեցին ուղարկել: Երկու տարուայ ընթացքում նրա ձեռքով աւելի քան տասններեք հազար բուբլի անցաւ: Սովի սարսափը բոլորովին թուլացաւ, բայց դրա փոխարէն ինքը հ. Տէօբալդը կատարելապէս աղքատացաւ և ահադին պարտքեր դիզուեցին նրա վրայ: Նրա բարեկամները թաղուհու առաջ միջնորդեցին, որ նրան տարեկան թուակ կապուի: 2. Մետիուսն ո՛չ այնքան ուրախ էր իրեն թոշակ կապուելուն, որքան թաղուհու արտասանած խօսքերի համար: Թաղուհին ասաց.

— Կան յաղթականներ, որոնք պատերազմի դաշտում չեն տարուած և յաղթողներն ձեռքերը ո՛չ թէ պատերազմողներն արինով են թաթախուած, այլ փրկուածներն ուրախութեան արատուքով են ուռուած: Ես այդպիսի հերոս եմ համարում հ. Տէօբալդ Մետիուին և ինձ հաճելի է, որ ես նրա մասին այդպէս վկայել կարող եմ:

Ուժերից վեր աշխատանքը քայքայեց նրա առողջութիւնը: 1878 թուին հ. Մետիուս զդաց իւր ուժերի չափազանց թուլանալը: Նա կաթութեամբ ստացաւ:

— Կար ժամանակ, որ ես Իռլանդիայում ամենաուժեղ մարդն էի, իսկ այժմ չեմ կարողանում ո՛չ աջ ոտս և ո՛չ էլ ձեռքս շարժել, ասում էր իր բժշկին հ. Մետիուս:

Սակայն նրա պինդ կաղմուածքն ու հոգու զօրութիւնը յաղթեցին հիւանդութեանը: Մեքանի ամսից յետոյ հ. Տէօբալդը վերկացաւ անկողնից և ճանապարհ ընկաւ դէպի Ամերիկա:

— Ի՞նչ էք անում: Ո՞ւր էք գնում: Զէ՞ որ դուք ձեզ դրանով դերեղման էք տանում: Այլ ևս ի՞նչ էք կամենում: Փա՞ռք Աստուծոյ, աշխատել էք, իսկ այժմ հարկաւոր է հանգստանալ, ասում էին նրան:

— Զեմ կարող չգնալ, պատասխանում էր հ. Մեախուն: Երբ Պօղոս առաքեալը Փոքր Ասիայի Տրովադա քաղաքումն էր, տեսիլքի միջոցով երևեցաւ նրան յունական զգեստով մի մարդ և ասաց նրան. «Պօղոս, ե՛կ և սովորեցրո՛ւ մեզ»: Եւ առաքեալը գնաց ու սովորեցրեց: Ես թէև տեսիլք չեմ տեսել, բայց իմ խիղճն ինձ բարձր ձայնով ասում է. «Տէօբալդ, գնա՛ և սովորեցրո՛ւ քո եղբայրակիցներին»: Ես չեմ կարող չգնալ:

Հ. Մեախուն Ամերիկայում երկու տարի մնաց. նա այդ միջոցին այցելեց 25 նահանգ և 300 քաղաք ու գիւղ, կտրեց 37000 մղոն տարածութիւն և իւր հիմնած զգաստների միութեան նոր անդամներ, թողով աւելի քան 600,000 հոգի, աւելացրեց:

Իւր ծննդավայրում նա նորից հիւանդացաւ: Բժիշկները կատարեալ հանգիստ էին պահանջում:

— Մի՛ պահանջէք, ասում էր հ. Տէօբալդը. չեմ կարող: Պահապանը չի կարող թողնել և հե-

ռանալ, մինչև որ նրան շիտխարխեն: Ինձ իմ պաշտօնի մէջ հաստատել է Տէրը և ես չեմ համարձակուում հեռանալ, մինչև նա ինքը չկարգադրէ:

Սակայն հիւանդութիւնն իւր գործը տեսնում էր: Նա ուժասպառ եղաւ: Հ. Տէօբալդը յաճախ խօսում էր մահուան մասին:

— Ի՞նչու էլ պնդում էք. «հանգստացի՛ր, հանգստացի՛ր» — հանաքով ասում էր նա: Կմեռնեմ և կհանգստանամ:

Մահուանից ո՛չ շատ առաջ մի ծանօթ, մտնելով հ. Տէօբալդի սենեակը, տեսաւ նրան անկիւնում խաչելութեան պատկերի առաջ աղօթելիս: Հ. Տէօբալդը կանչեց նրան իւր մօտ և քնքուշաբար բռնելով նրա ձեռքից, ասաց.

— Թանկադին բարեկամ. միասին աղօթենք: Աղօթեցէք, որպէս զի Տէրն ինձ իմ անփութութիւնը ներէ և իր ողորմութեամբ ընդունէ ինձ իր երկնային ընակարանը:

— Հ. Տօբալդ, — շիտխուէց միւսը. ի՞նչպէս կարող եմ ես ձեզ համար աղօթել: Եթէ դուք էլ անարժան էք Աստուծո՛ւ ողորմութեանը, ապա էլ ո՞վ է արժանի դուք, որ այնքան աշխատել էք Տիրոջ գործի համար:

— Ոչ, պատասխանեց հանդարտ ճերտնին: Ինձ էլ, ինչպէս ամեն մի մարդու հարկաւոր է եղբայրական աղօթք: Մեթէ իմ արածը գործ էր: Եթէ մենք իսկապէս աշխատէինք, մեթէ մեր կեանքն այնպէս կընթանար, որ ամենևին նման չէ Աստուծո՛ւ պահանջած կեանքին: Ո՛չ,

մենք բոլորս էլ ծոյլ ծառաներ ենք և մեզ բո-
լորիս էլ հարկաւոր է Ասածու ողորմութիւնը:
Աղօթեցէք, սիրելիս, ինձ համար: Խնդրեցէք ինձ՝
անարժանիս համար Ասածու ողորմութիւնը:

1856 թուին ղեկատնւորները 2-ին 5. Տէօբալդ
Մետիուն լի գիտակցութեամբ խաղաղ կերպով
աւանդեց հողին: Կօրկ քաղաքի հանդատարա-
նում աւելացաւ և մի նոր դերեզման, որը
վրայ բարձրանում է մի խաչ հեռակալ կարճ
մակագրութեամբ. «Ն. Տէօբալդ Մետիու քահա-
նան: Անյայտ ձեռները միշտ ամենայն հոգատա-
րութեամբ զարդարում են այդ խաչը: Նիւրիմի
վրայից անպահաս են թարմ ծաղիկները, որոնք
կարճես ասելիս լինեն, որ մեծ առաքեալի զգաս-
տութեան գործն ապրում և կենդանի է և՛ նրա
մահուանից յետոյ:

II

ԳԻՏՆԱԿԱՆ ԳԱՐՔԻՆԸ.

1879 թուին Սմերկիայում վախճանուեցաւ
ոմն էլիու Բէրրիտ, զգաստութեան ինքնուրաց
առաքեալներից և ընդհանրապէս մարդկութեա-
բարեքի համար աշխատաւոր մշակներից մէկը:
Նա հասարակ մարդու օրդի էր, մանկութեան
ժամանակ համարեա թէ ոչ մի կրթութիւն չէր
ստացել: սակայն երկար և յամառ աշխատան-
քով ձեռք բերեց աչքի ընկնող գիտութիւն, որով
կըր ժամանակակից օւստումնականները և գրող-

ները մէջ պատուաւոր տեղ գրուեց. նա իւր
յիտուն տարուայ հասարակական գործունէու-
թեամբ կեանքի ամենալուսաւոր սիզբունքների
անխնջ քարոզիչ հանդիսացաւ: Նա սիրում էր
ասել:

— Մարդիկ յաճախ պարճենում են մարդ-
կութեան ձեռք բերած յառաջագիմութեամբ:
Նրանք հպարտութեամբ մասնացոյց են անում
բազմաթիւ դիտական գիւտերի, արհեստագիտա-
կան հնարագիտութիւնների և տեսակ տեսակ
կատարելագործութիւնների վերայ:

Ձեռ հասկանում, թէ ինչո՞ւ նրանք այդ-
քան հիանում են: Հարկը միլիոնաւոր մարդիկ
ապրում են հաղարաւոր տարիներ: Նրանք բո-
լորն էլ ընտթիւնից օժտուած են խելքով: Նրանց
միտքը շարունակ մի որ և է բանով զբաղուում է:
Ի՞նչ գործանալու բան է, եթէ որ կեանքը կանդ-
նած չի մնում, այլ քիչ քիչ առաջ է շարժ-
ուում և մարդկանց իւրաքանչիւր նոր սերունդ
իւր հետ մի որ և է նոր բան է բերում, թող-
նելով իրենից յետոյ մի որ և է մեծ միտք, հան-
ճարեղ դիւտ, կեանքի անհրաժեշտ բարեփո-
խումն:

— Ես ընդհակառակն, ասում էր էլիու
Բէրրիտ, զարմանում եմ, որ մարդիկ մինչև
այժմ համեմատաբար քիչ բան են արել, որ
կեանքի մէջ տակաւին ամէն անասի թերու-
թիւններ կան, որոնք աչքի են ընկնում և որոնք
կարող էին չլինել, եթէ մարդիկ խելօք և բարի
գործ կատարած լինէին, եթէ որ նրանք բոլորն

էլ կեանքն մասին լուրջ կերպով մտածած չի-
նէին: Մտիկ տուէք և տեսէք թէ՛ կեանքն մէջ
ձեր շուրջը դուք շարունակ հանդիպում էք խո-
հուն գլուխներն և զօրեղ ձեռքերի, որոնք կա-
րող էին շատ ու շատ բան անել, հասարակու-
թեանը մեծամեծ օգուտներ բերել, որոնք սա-
կայն առանց արտադրութեան կորչում են,
որովհետև նրանց չգործածեցին գործի համար,
չօգտուեցին նրանցեց, ինչպէս հարկաւոր է:

Ինքը էլի ու Բէրրիտ աշխատում էր իւր
բոլոր ուժերն ու ընդունակութիւնը զարդացնել
և իւր կիսադարեան տոհմն աշխատաբով պարզ
կերպով ցոյց տուեց, թէ ինչպէս ճշմարտու-
թեան եռանդուն մշակը շատ բարձր կարող է
անել: Նա իւր գործունէութիւնը զարնու-
թեամբ սկսեց, իբրև հասարակ բանւոր հաւոցի
և զնդանի առաջ կանգնելով: Նրա հայրը չբա-
ւոր էր և բազմանդամ ընտանիքի տէր. նա
չկարողացաւ իւր որդիներին մեծ ուսումն տալ:
Նրա բոլոր դասակներն կրթութիւնը սկզբնական
դպրոցի դասնըթացքով յերջացաւ: Բայց դրա
փոխարէն հայրն ամէն ջանք գործ դրեց նրանց
ընտանեկան լաւ դաստիարակութիւն տալու:
Նա իւր զաւակներին ասում էր:

— Ես անկարող եմ ձեզ աշխարհային դի-
տութիւնների մէջ վարժեցնել, որովհետև միջոց
չունիմ, բայց կարող եմ և պարտաւոր եմ իմ
ձեզ աստուածային երկիւղածութեամբ կրթելու,
որի համար փող հարկաւոր չէ: Պէտք է, որ իւ-

րաքանչիւրը սրտում աստուածային մի որ և
բան լինի:

Այդ պատճառով երեկոները, աշխատան-
քից յետոյ, նա իւր բազմանդամ ընտանիքը հա-
ւաքում էր վառարանի շուրջը: Երեխաները
նստում էին կիսաշրջանաձև: Կինն ու աղջկե-
ները կարում, մանում և կարկառում էին, իսկ
ճերուէի հայրը, արծաթեայ ախոցները դրած
և կաշուէկազմ հաստ Աստուածաշունչը ծնկների
յիսայ բռնելով, լազազ և մեղմ ձայնով մի որ և
էր բան կարդում, պատմում էր և կամ թէ չէ
բացատրում: Նա շատ սիրում էր անդիւացի
գրող Շեկսպիրի գործերը: Նա կարդում էր Շեկ-
սպիրից ամբողջ կտորներ, որ և յետոյ իւր խօս-
քերով համառօտ կերպով պատմում էր ունկըն-
դիւրներին: Եւ այդ միջոցին նա շարունակ ա-
սում էր:

— Տեսէ՛ք, զաւակներս, թէ ինչպիսի մար-
դիկ են դրանք, ինչով է յուզուում նրանց
սիրտը, ինչպէս է մեր կեանքն ընթանում:

Ապա վերցնում էր Աստուածաշունչը, բաց
անում, սիրով հարթում էր նրա դեղնած երես-
ները և աւելացնում:

— Իսկ այժմ լսեցէ՛ք, թէ ինչպիսի մարդ
պէտք է լինել և թէ ինչպէս պիտի մեր կեանքն
ընթանայ:

Այդ երեկոները, որ անց էին կացնում երե-
խաները վառարանի շուրջը, զօրեղ տպաւորու-
թիւն էին անում: Մանուկ գլուխները սովոր-
ւում էին կեանքի մասին մտածել: Երեխաներ

տեսնում էին, որ կեանքի մէջ ամեն տեսակ վիշտ, նեղութիւն և տանջանք կայ: Այդ բոլորը նրանք իրենց սրտին մօտ էին ընդունում և երբեմն միտոն, երբեմն էլ իւրաքանչիւր ոք առանձին մտածում էին, իբրև պարտականութիւն, թշուառութեան տուածն առնելու մասին:

Մի անգամ ճաշից յետոյ մայրը երեխաներին կաշէն հէքիաթը պատմեց, թէ ինչպէս նա մի գեղեցկուհի փախցնելով տանջում էր նրան, պահելով նրան գոցի տակ: Փոքրիկ էլեռուն ուշադրութեամբ լսում էր և, երբ հէքիաթը վերջացաւ, փոքր ինչ մտածելուց յետոյ՝ հարցրեց:

— Մայրիկ, լսօ՛ այդ բանը չէ հնարուած: Կաշէնը չարիքն է. իսկ գեղեցկուհին մարդկային կեանքն է: Չարիքը տանջում է մեր կեանքը, նեղացնում է նրան: Երբ ես մեծանամ, Կաշէն դէմ պատերազմ կերթում: Ես կհարեմ նրա եղունգները, կքանդեմ նրա պատերը և կազատեմ գեղեցկուհուն:

— Եւ ե՛ս, և ե՛ս, և ե՛ս, — աղաղակեցին երեխաները: Մայրը ծիծաղեց:

— Կաշէնը կորաւ. ի՛նչպէ՛ս կարող է նա այդ հտորիճների առաջ դիմանալ:

Եւ երեխաները յաճախ մտածում և զրոյց էին անում այն ապագայ պատերազմի մասին, որ Կաշէն դէմ պիտի մղէին: Անդրանիկ եղբայրն ինքն իրեն պատրաստուեց, քննութիւն բռնեց և ժողովարկան ուսուցիչ դարձաւ: Ելիո ի դպրոց գնալու փամանակը չէր: Իւրա-

քանչիւր աւելորդ բերան նեղութիւն էր ընտանիքի համար: Երեխային արհեստի տուին: Նա դարձնանաց մտաւ: Այնտեղ նրա մէջ ծագած միտքը շարունակում էր սրուղ ուղղութեամբ գործել: Ելիուն միշտ մեծ հեռաբերութեամբ դիտում էր, թէ ի՛նչպէ՛ս երկաթի շեկացած շերտը ծեծում են և թէ ի՛նչպէ՛ս մետաղի կոշտ կտորը հնազանդ կեկպոյլ ընդունում է մարդու համար անհրաժեշտ ձևը:

— Ահա՛, մտածում էր նա, մեռած երկաթն ևս կարելի է փոփոխել այնպէս, ինչպէս ուզում ես: Եւ միթէ՞ չի կարելի նոյնը անել նաև եռացող կեանքի հետ, փոփոխել նրան և տալ նրան աւելի կենդանի ընթացք: Հարկաւոր է միտոյն կամենալ և անել կարողանալ: Ամեն մի գործ վարպետից վախում է: Կեանքի գործի համար նոյնպէս հարկաւոր են վարպետներ:

Եւ երիտասարդ Բէրրիտը, աշխատելով հնոցի մօտ, փուքտով կրակն էր փչում, շտա և զօրեղ կերպով մտածում էր, ի՛նչպէ՛ս անէր, որ կեանքի վարպետ դառնար, կեանքն աւելի բարելաւելու համար:

— Հարկաւոր է սովորել, ասում էր նա ինքն իրեն: Կեանքը մեծ գործ է: Մի դուրսը, մի խելքը չի կարող նրան շուռ տալ: Որքան կարելի է հարկաւոր է ուրիշ խելքից օգտուել: Ոչ թէ մի մարդ, այլ մի ամբողջ ժողովուրդ անկարող է կեանքի միտքն իւր լուծութեամբ ըմբռնելու: Գրա համար անհրաժեշտ է համայն մարդկութեան ջանքը:

Ելիու Բէրրիա որոշեց օտար լեզուներ սովորել, որ հեշտ իրագործելի խնդիր չէր: Գարբնանոցը ջատ ժամանակ էր խլում, վաստակն էլ շատ չէր, իսկ գործի սկզբում ինքնաշխատութեամբ ոչինչ չէր կարելի անել: Աւուուցիչ էր հարկաւոր: Ստիպուած էր իւր վաստակից վճարել դասագինը: Լեզուների հետ առաջին իսկ ծանօթութիւնից յետոյ՝ երիտասարդ դարբնի բանը հեշտացաւ և նա շուտով կարողացաւ մենակ իւր պարապմունքներն առաջ տանել, առանց ուսուցչի: Ելիու Բէրրիա միաժամանակ սովորում էր երեք լեզու՝ լատիներէն, յունարէն և ֆրանսերէն:

Այս երեք լեզուները իմաստութեան հիմնական սկզբունքները գլխաւոր բանալիներն են, ասում էր նա: Ամբողջ հին իմաստութիւնը պահպանուում էր յոյների և հռոմայեցիների մէջ, իսկ այժմ ֆրանսիացիք բոլոր մեւս ազգերից առաջ են անցել:

Այդ երեք լեզուների վրայ նա շուտով աւելացրեց և՛ մի չորրորդը՝ իսպաներէն: Գարբնանոցի աշխատանքն անխափան առաջ էր գնում գիտական զբաղմունքների հետ: Զնդանի վրայ երկաթ ձեծելիս՝ նա յունարէն անկանոն բայերն էր խոնարհում, իսկ հնոցի մէջ երկաթի շերտ պահելիս ազատ ձեռքով բառարանը բռնած խօսքերն էր սերտում:

Պարապմունքները յաջող կերպով էին առաջ գնում, բայց ոչ այնպէս արագ, ինչպէս Ելիու Բէրրիա կիսմենար: Նա օրէ ցօր աւելի և աւելի

հակուում էր դէպի գիտութիւնը: Նրա առաջ հաջիւ նոր բացուած վարագոյրը ցոյց տուեց նրան մարդկային իմաստութեան անձայր ովկիանոսը, երկտասարդ դարբինը ժամանակ չունէր նրանով ուղածին պէս պարապելու՝ դարբնանոցի աշխատանքը չէր ներում նրան այդ: Ելիու Բէրրիա մի քիչ փող հաւաքեց և մուրճն ու զնդանը մի առ ժամանակ բոլորովին թողեց: Նա մի ամբողջ կէս տարի նուերուեցաւ գիտական պարապմունքի: Նա կանուխ առաւօտեան ժամը հնգից ամբողջ օրը մերթ մէկ, մերթ մեւս առարկայով էր պարապում: Հաւաքած կողմերը սպառուեցան: Շուտով ստիպուած էր նա դարձեալ դարբնոց գնալ: Բայց Ելիու Բէրրիա այդ ժամանակում կարողացաւ հիմնական կերպով ուսումնասիրել մաթեմատիկա, յունարէն, լատիներէն, իտալերէն, իսպաներէն, ֆրանսերէն և գերմաներէն:

Շուտով դարբին-գիտնական համբաւը տարածուեցաւ ժողովրդի մէջ: Հարեան քաղաքի գիմնադիտնում տեսչի տեղը բաց էր մնացել և և Բէրրիտին հրաւիրեցին այդ ուսումնական հաստատութեան գլուխ անցնել: Բէրրիա հրաւերն ընդունեց և իւր տեսչական պաշտօնի մէջ նոյնպէս սաղում էր ինչպէս դարբնանոցում գնդանի առաջ:

— Ես ձեզ նախանձում եմ, ասում էր նոր տեսուչն աշակերտներին: Զեր բանն ու գործը միայն սովորելն է: Զեր առաջ փոռուած են հանուր մարդկութեան մաքր գոհարները և դուք

կարող էր աղափ կերպով վերցնել նրանցից, որքան կամենար: Տեսէք, հարկաւոր պաշարը հաւաքելու դէպքը բաց չթողնէք: Կեանքը պահանջում է գիտութիւն և լուրջ պատրաստութիւն. նրան հարկաւոր են ջերմեւանդ մշակներ և հմուտ վարպետներ: Գարոցական կեանքի ամէն մէկ օրը օգտաւէտ կերպով անցկացրէ՛ք: Խնայեցէք ամէն մի ժամը, իւրաքանչիւր բոպէն:

Ելելու Բէրրիտ ինքն ևս ո՛չ մի վայրկեան անգամ չէր կորցնում: Նա լսողում էր գիտութեան մէջ: Ինչպէս օսվածը հացի վրայ է ընկնում և ուտում, այնպէս էլ նա ազահարար գիտութիւնները մէկը միւսի ետեւից կուլ էր տալիս: Այդպիսի անօրինակ գրական աշխատանքը՝ դատաւանում աշակերանների հետ և իւր առանձնարանում՝ ուժասպառ արաւ Բէրրիտին: Երիտասարդ տեսուչը տարուայ վերջին իրեն շատ վատ զգաց:

— Այդ նրանիցն է, որ ես վաղուց դարընանոցում չեմ եղել, ասում էր նա և, քննութիւններից յետոյ հանելով վրայից անսպական համազգեստը, դարձնապէս նախկին դոպնոցը կապեց:

— Այստեղ, ղնդանի առաջ այն չէ, ինչ որ տեղւոյական սենեակում, ասում էր նա: Այստեղ ինձ ո՛չ մի հիւանդութիւն չկայելիւ: Արիւնս անդադար շարժման մէջ է և միտքս թարմ, որ առանց յոգնելու գործում է:

Դարձնանոցում Բէրրիտ մի նոր միտք յղացաւ: Նա ցանկացաւ արեւելեան լեզուներ

ընն ծանօթանալ: Նա սկսեց յարմար ձեւնարկներ վնարել: Բանից երևաց, որ ո՛չ մի տեղ չճարուեցան կարեոր դատաբերեր: Սակայն Ելելու Բէրրիտ կանգ չառաւ այդ արդելքի առաջ: Նա վճռեց Ամերիկայից Եւրոպա անցնել, Անգլիա գնալ, այստեղ իրեն հետաքրքրող առարկաները սովորելու համար:

Գողալով իւրաքանչիւր սղորմէլի կոպէկի վրայ, Բէրրիտ ստով գնում է Բօստօն, որպէս զի այստեղից նաւով Անգլիա գայ: Այստեղ նա մի հաճելի նորութիւն իմացաւ: Լսեց, որ Բօստօնից ո՛չ հեռու հարեան քաղաքում հնութեանց մատենադարան կայ, որտեղ կարելի է արեւելեան լեզուներով գրուած գրքեր ձեռք բերել: Բէրրիտ գնում է այնտեղ, օրավարձով մանում է մատենադարանին դրացի դարձնանոցն ու ստով գլխով նուիրուում իւր նոր պարապմունքներին: Նա առաւօտները շատ կանուխ էր վեր կենում, դարձնանոցի աշխատանքը սկսելու ժամանակից շատ շուտ և մինչդեռ ամանակինը սուրճ էր պատրաստում, Բէրրիտ մեծ եռանդով զբաղուում էր հին եւրոպական բառերով:

Չեռաքրքր է նրա այդ ժամանակի յեշտատակարանից մի լիքը հատուած կարգալ: Ահաւասիկ նրա մի շարաթուայ պարապմունքների ընթացքը, երբ Բէրրիտ իրեն լաւ չէր զգում:

— Երկուշաբթի, յուլիսի 18-ին: Դուրսս գաւում է: Կիւլիէի գրքից կարդացի 40 երես: Յրանսերէն լեզուով վերթութեան համար կար-

դացի 64 երես: Գարբնանոցում աշխատեցի 11
ժամ:

—Նրեքշաբթի.—Թարգմանեցի 65 տող եր-
բայեցեթէնից, 8 տող ասորերէնից, 10 տող չե-
լսերէնից, 10 տող լեհերէնից. 35 երես Ֆրան-
սերէն կարդացի: 10 ժամ էլ աշխատեցի դարբ-
նանոցում:

—Չորեքշաբթի.—Ինձ լաւ չեմ դգում, շող է:
Նբրայեցեթէնից Թարգմանեցի 25 տող. տեղեկա-
գրութիւնից կարդացի 20 երես. դարբնանոցում
աշխատեցի եօթ ժամ:

—Հինգշաբթի.—Յիսուս հինգ տող եբրայե-
ցերէնից և 8 տող ասորերէնից: Գարբնանոցում
11 ժամ:

—Ուրբաթ.—Չպարապեցի: Տասներկու ժամ
դարբնանոցում:

—Շաբաթ.—Ինձ լաւ չեմ դգում: Բնական
պատմութիւնից կարդացի յիսուս երես. դարբ-
նանոցում տասը ժամ:

—Կլւրակի.—Ստուածաշունչ կարդացի:

Այս նկատողութիւնը—«Ստուածաշունչ
կարդացի»—հանդիպում ենք մենք Բէրրիտի օրա-
տետրում ամէն կիւրակի: Բոլոր միւս ձեռնարկ-
ներն ու դասագրքերը լիովիստուում էին, իսկ
Ստուածաշունչը մանկութեան օրերից սկսած
միշտ անբաժան ընկեր և ուսուցիչ մնաց դար-
բին—զիտնականի երկրաւոր կեանքի ընթացքում:

—Մնացած բոլոր դրբերը, ասում էր Բէր-
րիտ, տալիս են ինձ արժէքաւոր կշիռ, իսկ Սու-
տուածաշունչն իմ կողմնացոյցն է, որ ցոյց է

տալիս, թէ դէպի մեր ուղղուեմ, թէ ինչպէս
օգտակար կացուցանիմ ձեռք բերուած գիտու-
թիւնն:

Ելիւ Բէրրիտ մի քանի տարի այդպէս
աշխատելով, բացի զանազան գիտութիւններէ
մէջ ընդարձակ ծանօթութիւն ձեռք բերելուց
յետոյ, ուսումնասիրեց տասնևութ լեզու և
քսաներկու բարբառ: Նրա մասին սկսեցին աւելի
և աւելի շատ խօսել: Մի նահանգապետ արհես-
տագէտներէ ժողովում մի շատ գովասանական
ճառ խօսեց դարբին—զիտնականի մասին:

—Չանազան տեսակ հերոսներ և մտրդու-
թեան բարեկամներ կան, ասաց նահանգապե-
տը: Ոմանք նոր երկրներ են դառնում և իրենց հայ-
րենիքի հետ են միացնում ամբողջ նահանգներ.
Ոմանք նոր ոսկու փոշիներ են որոնում, նոր-
մուծութիւններ են անում և հարստացնում են
իրենց ժողովրդին: Բայց Ելիւ Բէրրիտի նման
մարդիկ աւելի յարգելի են և բոլորից բարձր են
կանգնած: Բէրրիտները բաց են անում մեզ հա-
մար ամէնաթանկագին բանը՝ լուսաւորում են
ժողովրդի մեռքը. ցոյց են տալիս, թէ ինչպիսի
մեծ ոյժեր են թաքնուած ժողովրդի մէջ. պար-
գեում են մեզ կեանքի, գիտութեան, աշխա-
տանքի և պարտականութեան ամենալաւ և ամե-
նաթանկագին գանձը: Փառք և պատիւ Բէրրիտ-
ներին:

Լրագրները նահանգապետի ճառն ու Բէր-
րիտի նկարը հրատարակեցին: Բէրրիտը շիւ-
թուած էր. նա անկեղծօրէն կասկածում էր:

— Ազգիդն ասած, ես չեմ իմանում, թէ ինչո՞ւ ինձ այդչափ դովում են՝ նրա համար, որ ես շատ եմ սովորել և քիչ ու միչ բան գիտեմ: Մեթէ դա ծառայութիւն է: Մարդ որ սեղանի մօտ երկար նստեց, կիտրողանայ և՛ շատ ուտել: Դա մի մեծ պատիւ չէ: Գլխաւորն այն չէ, թէ դու ինչքան կերար, ի՞նչ սովորեցիր, այլ այն, թէ սրբան աշխատեցիր և ի՞նչ արեր կեանքի բարւոյժման համար: Իմ գովասանքը, եթէ երբ և իցէ ձեռք կրերեմ, ապագայումն է:

Եւ Բէրրեալը դու՞մ էր, որ արդէն բաւա-
կան է շարունակ սովորելը, պաշար հաւաքելը: Նա գիտակցում էր, որ ժամանակ է արդէն իր կողմից ևս ժողովրդին և կեանքին մի բան տա-
լու:

— Նաւը բաւականացափ բեռնաւորուած է, ժամանակ է արդէն դէպի ծովը նաւելու:

Բայց դէպի ո՞ւր, ի՞նչ ուղղութեամբ, ի՞նչի և ի՞նչ բանի համար գործադրել ձեռք բերած գիտութիւնը:

Սորասուզուելով այդ մտքերի մէջ, Ելիւս Բէրրիտ մի անգամ կիւրակի ճաշից յետոյ քա-
ղաքի խուլ փողոցներում դբօնում էր և ան-
զիտակցաբար կանգնեց մի բաց պատուհանի առաջ, որից երևում էր մի ինչ որ արհեստա-
նոցի ներքո: Պատուհանի առաջ դբուած էր մի-
քենայ, կողքին էլ մի մամուլ: Մեքենայի կող-
քին կանգնած էր մի պատանի և պատուհանից դուրս էր նայում: Բէրրիտը սկսեց պատանու
հետ խօսել:

— Այդ ի՞նչ միջեկնայ է: Այստեղ ի՞նչ ար-
հեստանոց է:

— Սա ապագաբախան մամուլ է: Տպարան է:

— Ի՞նչ էք տպում, հարցրեց Բէրրիտը, կա-
մենալով իմանալ, թէ արդե՞օք լրագիր, գերք
կամ միտրէ ուրիշ բան տպում են: Մենք մտքեր
ենք տպում, անսպասելի կերպով պատասխա-
նեց պատանին:

Պատասխանը Բէրրիտին զարմացրեց:

— Մտքեր: Ի՞նչպիսի մտքեր:

— Ա՛յն, որ լուսաւոր ուղեղներին է գուրս
գալիս, աղնիւ հողիներն են անեցնում: Մենք
այդ մտքերն անբացնում ենք գրերով և տպում
թղթի վրայ: Այդ եղանակով մեր շնորհիւ դե-
ղեցիկ մտքերն անմահ են դառնում: Մենք այս-
տեղ մահկանացուն անմահացնում ենք:

— Իսկ չէ՞ի հարող նաև իմ մտքերն ևս ամ-
բապնդել, յաւիտենական դարձնել, ահամայնից
դուրս դուաւ Բէրրիտի բերնից:

— Ինչո՞ւ չէ, եթէ ձեր մտքերն արժանի են
դրան, պատասխանեց պատանին: Եթէ դուք
միտրե բան ունիք մարդկանց ասելու, բերէք
այստեղ և մենք կտպինք: Լաւ մտքերը թանկ են,
մարդկանց համար պէտքաւան: Նրանք չպէտք է
կորչին:

Բէրրիտ մնաս բարեւաւ ասաց և տուն վե-
րադարձաւ, բայց պատանու խօսքերն շարու-
նակ հալածում էին նրան: Նա դնում էր և
ինքն իրեն մըմնջում:

— Այ՛ն, այ՛ն, լաւ մտքերը պէտքաւան են

մարդկանց համար: Նրանք չպէտք է կորչեն: Եթէ մէկն ունի նրանցից, պէտք է նրանց ամբասցնէ: Բէրբիտ իրեն համար դուք գտաւ: Նա որոշեց թէ որտեղ պէտք է դործադրի իւր գիտութիւնն ու կեանքի մասին ունեցած մտածմունքմունքները: Նա որոշեց մարդկանց մասնակից անել այն բոլոր լուսաւոր և բարի բաներին, որ ինքն էր սովորել և ուրբիշներից ձեռք բերել:

Ելիւ Բէրբիտ շատ էր մտածում, թէ սրպիսի մտքերը տպագրութեան յանձնի: —

— Մարդիկ ինչպիսի մտքերի աւելի կարելի ունին, ինքն իրեն հարցնում էր դարբին — դիտահանդ: Ո՛ր խօսքն առանձնապէս օգտակար կլինի հասարակութեանը:

— Պարզ է, պէտք է տալ այնպիսիները, որոնց կարիք է զգացուում, այն, ինչ որ մարդկանց պակասում է, պատասխան էր տալիս ինքն իրեն: Բայց ի՞նչ է պակասում: Պակասում է հոգու արևութիւն, հաւատ դէպի անձը, դէպի սեփական ոյժը, պակասում է ճշմարտութեան և բարութեան զօրութիւնը: Հարկաւոր է մարդկանց մէջ եռանդ դարթեցնել: Զմեռը երկիրը ննջում է: Ցրտերը շղթայում են նրան: Ո՛չ մի բուսականութիւն չի լինում: Բնութեան ստեղծագործող ոյժը կապանքի է մասնուում: Բայց ահա արեգակը տաքացնում է, հողը քացուում է, անձրևը ցողում է նրա վրայ և յանկարծ ամէն ինչ կենդանանում է: Ամէն տեղ սկսում է կանաչել, աճել ու ծաղկել: Միևնոյն բանին է սպասում նաև մարդու հոգին: Անճրաժեշտ է

նրան ջերմացնել, քաղցր-տաք խօսքով փափկացնել նրան, կենդանի մտքի անձրև էջեցնել նրա վրայ: Մարդկանց գլխի և հոգու մէջ թաքնուած են կենդանացնող զօրութիւն, պայծառ մտքեր և աղնիւղ դգացմունքներ: Միայն նրանք յաճախ անշարժ են մնում: Եւ որքան մարդիկ իրենց կեանքն անպտուղ են անցկացնում: Ապրում և մեռնում են, կարծես նրանց հոգու մէջ ոչինչ չլինէր: Կեանքի համար ոչինչ չեն անում, մինչդեռ շատ բան կարող էին անել, — թէ՛ իրենց և թէ՛ ուրիշներին մեծ բարիք անելով:

— Մարդս ճրագ է, ատում էր Ելիւր Բէրբիտ: Լուցկին քաշիւր, ճրագը վառելը և նա երկար կլուսաւորէ, կվառուի հաւատար և պայծառ լուսով: Իսկ եթէ ձեռքի տակ լուցկի չես ունենալ, ճրագներն անօգուտ կմնան, իրենք իրենց չեն վառուիլ:

— Կիրթձեմ լուցկի դառնալ, որոշեց Ելիւր Բէրբիտ: Շատ կարելի է մեծ բան չկարողանամ անել, մեծ կրակ առաջացնել, բայց թերևս դոնէ մի քանի ճրագ վառել կարողանամ:

Դարբին-դիտահանի ցանկութիւնը ժողովրդին «ցնցել, սթափեցնել» էր, այսինքն բանուորներին, դիւղացիներին և իւր եղբայրակից արհեստաւորներին:

— Մեծ, ընդհանուր ժողովրդական դործի, կեանքի բոլոր կողմերի բարելաւման համար աշխատող մարդկանց դործունեայ, ժիւր և ընդունակ մշակներ թիւը պակաս է, մտածում էր Ելիւր Բէրբիտ: Այդ հասկանալի է այն պատ-

ճառով, որ ժողովրդի մեծագոյն մասը կեանքի բարեոքման գործի համար ոչ մի մասնակցութիւն չունի և չի էլ կարող ունենալ. նա ընդունակ է գործ սկսելու, իւր ընդունակութիւններն օգտակալ կերպով գործադրելու: Ժողովրդի մեծ մասը անկիրթ է, վատ է կրթուած: Ազարակը մեծ է, ծախքերն ահագին, շատ բանուոր է հարկաւոր, իսկ ամբողջ տնտեսութիւնը օգտաբեր հիմունքների վրայ չէ դրուած: Անտառը չեն շահագործում, արտերը չեն հերկում և չեն ցանում, երեսի վրայ թողած պարտէզը չեն մշակում: Ի հարկէ ծայրը ծայրին անկարելի է հասցնել: Բոլոր ծախքերն անկարելի է ծածկել: Ամէն տեղ պակասութիւն: Տնտեսութեան մեքենային հարկաւոր է լրիւ ընթացք տալ, շահաբեր դարձնել նրա բոլոր կէտերը: Այդպէս պիտի անել նաև ամբողջ երկրում: Անկիրթ կամ քիչ կրթուած, վատ դաստիարակուած ժողովուրդը մեռած դրամագլուխ է: Նա անշարժ պառակած է: Նրա արժէքը մեծ է, մինչդեռ տոկոս չի բերում: Երկրի հարստութիւնը չի աճում:

— Ես կը առնամ ժողովրդական «սեղանաւոր», կը բանամ «լուծայափոխութեան» խանութ, ասում էր ինքն իրեն էլիու Բերրիա: Այն բարձր և լուսաւոր բաները, որ նախկին դարերի գլուխներն են մտածել, այն ինչ որ մեծ հոգիներն են արտադրել և ուր ես տարիներ ընթացքում սովորելով ձեռք բերի, այժմ ես այդ բաներին ընթացք կտամ, կաշխատեմ ամբողխն — բազմութեանը մատչելի դարձնել:

Ելիու Բերրիան սկսեց յօդուածներ գրել: Ժողովրդի մէջ նա ընթերցողներ ունեցաւ:

— Ձեզ, ո՛վ ծանր կեանքի մարդիկ, իմ թանկագին եղբայրներ, ուղղում եմ խօսքս, գրում էր էլիու Բերրիա: Նս, դարբինս, կամենում եմ ձեզ ասել, թէ ի՛նչպէս պէտք է ցանկալի, պատուաւոր և զուարթ կեանք հարթել: Հարկաւոր է, որ իւրաքանչիւր որ իրեն պարտատէ: Բաղդն ինքն իրեն չի գալիս, վերակց ցած չի ընկնիլ: Բաղդը մի հաղուաղիւտ թըռչուն է: Նա չի սիրում մեր կեանքի խաւարն ու ցեխը: Նա ապրում է լուսաւոր և մաքուր բարձունքներում: Այլ որ նրան տեսնել է ուղում, նրա հրաշալի երգը լսել. նա պէտք է բարձրանայ կեանքի լուսաւոր և մաքուր բարձունքը:

Այնուհետև Բերրիան ասում էր, թէ ի՛նչպէս մարդ, եթէ կամենայ, կաող է սովորել, ազնուացնել իրեն նոյն իսկ կոշա և հասարակ աշխատանքով: Նա համեստօրէն, առանց մի որ և է դովասանքի, պատում էր իւր մանկական և պատանեկական ցնորքների մասին՝ կրուելու կաշէի կեանքի այդ չարիքի դէմ. և թէ այն, ինչպէս ինքը պատրաստում էր այդ կուռի համար:

— Պատերազմ կաշէի դէմ. արշաւանքի պատրաստուեցէք, հրաւիրում էր նա իւր ընթերցողներին: Գործեցներ ձեռք բերէք. լոյս հաւաքեցէք, մտրի և աւելի ևս հողու լոյս: Այդ

լոյսը կաշէյ չի սիրում, չի կարողանում տանել: Նրանից նա փախչում է:

— Դժուար և ծանր է մեր կեանքը, ուրիշ անգամ գրում էր նա: Նրբեմն անկարող ենք լինում մեր լուծը քաշելու: Կամենում է գոնէ մի առ ժամանակ մոռանալ, ցնորքների անձնատուր լինել: Բանող մարդու համար մեծ հրապոյրը գինետուենն է: Զգուշացէք նրանից: Կարեքն ու ցաւը չես կարող երբէք այդպիսի գեղով բժշկել:

Մացառոտ անտառում շնչը չի օդնել: Հարկաւոր է ուղեցոյց: Անտառից և մեր կեանքից դուրս գալու համար ո՛չ թէ գինեվաճառին պէտք է ուղեկից ունենալ, այլ ուրիշ մարդ: Մարդ ոչ թէ իւր ձեռքում բաժակ ունենայ, այլ լաւ և բարի գիրք. բերնումը խելօք խօսք լինի, իսկ սրտում սէր և արդարութիւն: Անայցեքէք ձեր թանկագին, արիւն քրտինքով ձեռք բերած կողեկը: Մոլորին մի՛ դոճէք նրան, մի՛ քցէք գինետան արկղը: Նրանով պատրաստութիւն ձեռք բերէք, կեանքի անտառից հանող «ուղեկից» ունեցէք: Իւրաքանչիւր աւելորդ կողեկով ձեր մաքի և սրտի համար լուցիկ առէք: Մի՛ խմէք ո՛չ արաղ և ո՛չ էլ դինի, սրոնք ձեր միտքն ու հոգին մթնացնում են, այլ խմեցէք ճշմարիտ գիտութեան կենդանի ջուրը: Նա միայն կլուանայ ձեր ծանր, յաճախ խաւար կեանքի կեղտը. նա միայն կառաջնորդէ ձեզ գէպի ընդարձակ և լուսաւոր կեանք:

Օգտուելով մարդկանց ամէն մի ժողովից,

ելիւ Բէրրիտ տաք կերպով ճառեր էր ասում զգաստութեան մասին, գրքոյկներ էր բաժանում, իւր գրքերից հատուածներ էր կարդում:

— Ես իմ կեանքումս մշակների մէջ, գիտական աշխարհում, ուսուցչապետներին, գեղադէսների և հեղինակներին շրջանում տեսել եմ շատ տաղանաւոր և խելօք մարդկանց, սրոնք սակայն կորան, մեռցրին իրենց տաղանքը շնառաջ, այնպէս որ ինձ վախը բռնում է արաղ և դինի տեսնելիս: Եթէ մենք տեսնէինք, որ մէկը թանկագին կտորեղէնի վրայ արջասպ կամ ծծմբախառն թթուում է թափում, ձայն կը տայինք նրան:

— Ի՞նչ ես անում, կայ:

ձիշտ դրա նման, ամէն անգամ, երբ ես տեսնում եմ մէկին արաղ խմելիս, ուզում եմ կանչել:

— Ինչո՞ւ համար ես անում այդ: Կայ: Թոյնը մի՛ տար ներսը:

— Մարդկութեան այդ սարսափելի թշնամու, ալկոհօլի այդ թոյնի, ինչպէս մահուան առաջ, թոյլ և անկարող են թէ՛ հարուստը, թէ՛ աղքատը, իմաստունն ու ռամիկը, գիւղացին և պետական անձը: Զգուշացէք այդ ահռելի վիշտակից՝ կանաչ օձից: Ով որ ճէնց թէկուզ իւր մատի ծայրը տայ նրան, կիկանուի ամբողջապէս: Հեռու նրանից: Զգուշացէք մինչև իսկ նրա վրայ նայելուց:

Բէրրիտին շատերն էին ծաղրում: Ասում

էին, որ նա շատ հեռուից է ընունում, աւելորդ տեղն է երկեւղ կրում:

Է՛, պատասխանում էր զգաստութեան անխոնջ քարոզիչը, — սուր դանաղն երեկոյնն ձեռքին խաղալիք չէ և կրակով յարդին մօտենալը վատ հանաք է: Աւելորդ զգուշութիւնն այստեղ դորձին չի վնասել: Թոյլն, հիւանդին պահպանում են ամէն տեսակ պատահարից, թափանձիկից: Թոյլ մի տուէք, որ թափանձիկը կեանքի մէջ մուտք դորձէ, արգելեցէք նաև ալկօհօլի աղատ մուտքը: Ամուր փակեցէք ձեք դռները նրա առաջ: Բայց չէ՛, դուք յանցաւորներին եօթ դոցի տակ, հաստ պտտերի և ամուր վանդակներէ ետև ընտելում կրակէք, խի ալիօհօլը՝ այդ ոտտանայի արևնը, ամենաահռելի սճրագործը... հարկաւոր է նրա ձեռք ոտքը շղթայել: Աւստի մի՛ ծաղրէք մեզ, այլ օգնեցէք մեզ նրան՝ այդ սատանային շղթայելու գործում, որ ամէն մի շշի և բաժակի տակին նստած է:

Որպէս զի զգաստ խօսքը աւելի ընդարձակ չափով տարածուէր և հասնէր մինչև ամենախուլ անկիւնները, Էլիու Բէրրիա, որպէս ճշմարիտ առաքեալ, տոպրակն ունն առժա ոտով շրջում էր դիւղից դիւղ և կալուածից կալուած: Նրան ամէն տեղ սիրում ընդունում էին և ամենայն յօժարութեամբ լսում: Նրա զօրաւոր և համոզեցուցիչ խօսքն ամէն տեղ մտածել էր տալիս ունկնդիրներին: Շատերը բոլորովին թողին խմելը: Եւ կէս տարի անցնելուց յետոյ,

էրբ Էլիու Բէրրիա հանդիպում էր նրանց, հարցնում էր:

— Է՛ր, ի՞նչպէս ես, բաժակին չե՞ս կարօտել: Վեանքը խօ՞ւ աւելի ծանր չէ: Կինդ և երեխաներդ չեն գանգատուում քեզինց:

— Ի՞նչ ես ասում, ուրախութեամբ պատասխանո՞ւմ էին նրանք: Կարծես այժմ նոր ենք միայն աշխարհ տեսնում: Ընտանիքներս մէջ այժմ բարիք է. կանայք այլ ևս չեն դանդատուում, մենք ինքներս էլ ուրախ ենք:

Այդպէս, զգաստութեան քարոզներով թափառելով, Էլիու Բէրրիա կտրեց Ամերիկայի նշանաւոր մասը. եղաւ նաև Եւրոպայում, Անգլիայում: Իւր շրջագայութեանց միջոցին նա ամէն բան ուշադրութեամբ դիտում, զննում էր. ամէն բան ջոկում էր, թէ՛ սրբ ի՞նչ բանի համար և ի՞նչպէս պէտք է գործադրել: Եւ այդպիսով նրա համար պարզուեցաւ, որ կեանքում ամէն բան այնպէս էլ հեշտ չէ, ինչպէս որ առաջին անգամ այդ երևում է. կեանքի մէջ կան շատ երևոյթներ, որոնք սերտ կերպով կապուած, հիւսուած են իրար հետ և չի կարելի նրանց առանձին առանձին փոփոխութեան ենթարկել, առանց միւսներն ևս փոփոխած լինելու:

Գժուար է անտառի մի մասը չորացնել, մնացած տարածութիւնը ճահճային վիճակի մէջ թողնելով: Եթէ հարկաւոր է չորացնել, պէտք է ամբողջը չորացնել:

1844 թուին նա վերադարձաւ Ամերիկա և

սկսեց «Քրիստոնեայ» անունով մի թերթ հրատարակել:

—Սա մի «հոգևոր» թերթ չէ սովորական մտքով, ինչպէս առհասարակ մտածում են ուրիշները, վերնագրին նայելով,—գրում էր իւր առաջնորդող յօդուածում նոր խմբագիրը: Կա կլինի սովորական մի շաբաթաթերթ, որտեղ ընթերցողը կգանի բոլոր վերջին նորութիւնները և որի մէջ խօսք կլինի կեանքի բոլոր երևոյթները մասին, որը սովորաբար պէտք է լինի ամէն մի ուրիշ թերթում: Միայն թէ կեանքի այս բոլոր երևոյթները և ամենավերջին նորութիւնները պէտք է ի նկատի առնուին մի ընդհանուր, այն է Աւետարանի, քրիստոնէական տեսակէտից: Այսպիսով շաբաթաթերթը կաշխատի քրիստոնէական ճշմարտութեան և սերոյ լուսով ուժեղ կերպով լուսաւորել մեր խաւար կեանքի բոլոր մութ անկիւնները:

Նոր շաբաթաթերթը շատ բան ունէր անելու, ժամանակը զարթնած էր: Տաք վեճեր էին լինում, արդեօք նեղօր-ստրուկներին ազատութիւն տալ թէ՞ ոչ: Կային մարդիկ, որսնք ասում էին թէ՛ Աստուած ինքն է նեղերէն ստրկութեան մէջ գրել: Ոմանք էլ զգուշացնում էին բռնութիւններից և ազմուկներից, եթէ յանկարծ ստրուկներն ազատուէին: Բէրրիտ եռանդուն կերպով ընդդիմադրում էր, հակառակն էր ապացուցանում:

—Ամօթ է մինչև իսկ գրելը, թէ սարկուսթիւնը չի կարող լինել,—զայրանում էր «Քրիս-

տոնեայ»ի հրատարակիչը,—և թէ չի կարելի մարդկանց ըստ տեսակի, կաշուի դոյնի և ըստ ցեղի բաժանել: Թուում է, թէ մարդիկ տասնութ և կէս դարն ընթացքում պարտաւոր էին սեփականել այն միտքը, որ բոլոր մարդիկ եղբայրներ են և որ բոլորն իւր բանական կեանքի միւննոյն իրաւունքն ունին: Սակայն բանից դուրս է դալիս, որ այդպէս չէ: Շատերը, թէև քրիստոնեայ են կոչուում, բայց մինչև այժմ չեն հասկանում այն պարզ և հիմնական ճշմարտութիւնը, թէ ցածացնելով մէկին, մարդ ամէնից առաջ իրեն է ցածացնում, իւր սեփական արժանաւորութիւնը:

Երբ խօսք էր լինում շիւտիսային Միացեալ նահանգների պատերազմի մասին Հարաւայիններին հետ ջորտերի ազատութեան համար, Ելիու Բէրրիտ յամառ կերպով գրում էր:

—Աւելի լաւ է հարաւցներից դնել բոլոր այնտեղ դտնուած ջորտերին: Փող հաւաքեցէք: Կա աւելի արժան կնոսի: Պատերազմը կսկսուի, արիւն կթափուի, դաշտերը կդատարկուին, վաճառականութիւնը, արտահանութիւնն ու գիտութիւնը կանգ կառնեն: Այս բոլորն աւելի թանկ վճար է ջորտերի ազատութեան համար, քան թէ պէտքական հարկեր միլիոնները:

Եղբակացութեան մէջ նա ասում էր:

—Մի՛թէ անկարելի է միլիոնաւոր ընդձուած եղբայրների ազատութեան դործը լուսաւոր կերպով առանց բռնութեան, անէ՞ծը-

ների և հառաչանքների, ուրախ և խաղաղ ցըն-
ծութեամբ իրագործել:

— Կարգիկ, եղբայրներ, հարցնում էք նա,
մըտեղ է ձեր եղբայրութիւնը, որտեղ է ձեր
Քրիստոսից ընդունած պատուէրները: Զբաւակա-
նալով հրատարակած յօդուածներով, Լիւու Բէր-
ըիտ խաղաղութեան քարոզով ման եկաւ Միա-
ցեալ Նահանգները, անցաւ նաև այս կողմը,
այցելեց Անգլիա, Ֆրանսիա և Գերմանիա: Ամէն
տեղ նա ժողովներ էր կազմակերպում, ճառեր
էր արտասանում, յառաջ բերելով մարդկա-
յին լուսագոյն զգացմունքներ: Նրան ջանքերն
ի դուր չկորան: Նրա ստիպելով Բըրլինէլում,
Փարիզում, Ֆրանկֆուրտում և Լոնդոնում խա-
ղաղութեան ժողովներ ղու մարուեցան: Լիւու
Բէրըիտ այդ ժողովներով ուրախանում էր, ինչ-
պէս մի երեկայ:

— Գրանք,— առաջին ծիծեռնակներն են—
ասում էր նա ուրախութեամբ: Թո՛ղ ամբողջ
աշխարհը մի անդամից գործի չձեռնարկի. չէ՛
որ նրա առաջին համբաւաբերներն արդէն
եղան մեղ մօտ: Կարելի է թէ՛ կեանքի հունձը
վերջին անգամ չէ մարդկային թշնամութիւնից
ցրտահար լինում, բայց և այնպէս բանը դէպի
գարունն է դնում: Ինչքան էլ որ այժմ ցուրտ
է, բայց ծիծառներն արդէն ջերմութիւն են
աւետում, և ո՛չ մի կերպ ձմեռնային սառնա-
մանիք: Մի ժողովում անդամները մեծ հանդէ-
սով պատուեցին Բէրըիտին: ձառախօսան ասաց
նրան:

— Գուք առաջին դարբինն էք, որ փոխա-
նակ սրի ձեր զնդանի վրայ խաղաղութեան ճիւղ
պատրաստեցիք: Ձեր զնդանը ձեր ազնիւ և մե-
ծահոգի սիրտն է, իսկ ձեր մուրճը ձեր կրակոտ,
սիրով լի խօսքն է դէպի մարդը: Գուք շատ աշ-
խատեցիք և հպարտութեամբ կարող էք ձեր աշ-
խատանքի վրայ նայել: Տայ Առտուած, որ «ձեր»
դարբնանոցում դարբինները ընաջինջ չլինին:
Ձեր աշխատանքների բամբուկով մարդկութիւնն
ամէնից շուտ կպատրաստէ իւր բաղաբ:

Փառք դարբին Բէրըիտին:

Փա՛ռք, փառք, փառք, կրկնեց ժողովը:

Հայրենիք վերադառնալուց յետոյ Բէրըիտ
նորից սկսեց իւր գործունէութիւնը. նա ամե-
նուրեք, ուր որ լինում էր, ճառեր էր արտա-
սանում, տանելով իրեն հետ խաղաղութեան
ճիւղը:

— Ես շատ երկրներում եմ եղել, ասում էր
նա, տեսել եմ շատ ժողովուրդներ և խղճով
պէտք է տեսն ձեզ:

— «Ամէն տեղ միևնոյն բանն էք տեսնում,
բոլոր պատուաւոր մարդիկ ցանկանում են խա-
խաղ կերպով աշխատել: Ամէն տեղ լուսագոյն
մարդիկ միևնոյն ընդհանուր մտածմունքն ու-
նին, այն է՝ ինչպէս կազմակերպել եղբայրական
կեանքը: Եւ այժմ, ամէնից յետոյ, որ տեսել և
լսել եմ, ես ևս նոյնը կասեմ. «ոչ-մարդն է
մարդու թշնամին»: Մենք, բոլորս, ինչպէս նաև
առանձին անհատներ և ժողովուրդներ մի ընդ-
հանուր թշնամի ունինք, դա չարքն է, մտքի և

հողու խաւարը: Այդ թշնամու դէմ կռուեցէք: Նրան դէմ դնելու համար հաւաքեցէք ձեր բոլոր ուժերը:

Եւ այսպէս մինչև կեանքի վերջը՝ եօթանասուն տարեկան հասակը, էլի ու բէրբիտ անդադրում կերպով ցանում էր բարի, եղբայրական և բանաւոր զգաստ կեանքի սերմեր: Նա ըստ Գրիստոսի խօսքի աշխարհի կոկախան աղն ու լոյսն էր:

Մայր Աթոռի սպարանում վաճառում են հետեւեալ նոր նրասարակութիւնները.

	Խ. Գ.
1. Ժամագիրք մեջադէր (կազմած) .	2 —
2. Ժամագիրք զբոսանի (կազմած) .	1 50
3. Մեղուաբուծութիւն Գ. Ղազարեան	— 50
4. Դաւիթ Հարբացի. Գ. Տ. Մկրտչեան	— 50
5. Աղէքսանդր մեծ թարգ. Վրթանէս քհ. Մովսիսեան	— 50
6. Հայկականը Գ. Տ. Մկրտչեան .	— 50
7. Աստուծուն թէ՛ Մամոնային. թարգ. Մամբէ վարդ.	— 3
8. Բանաստեղծութիւններ և Կիրակոսի հարսանիքը. գրաշ. Ներսէս Տ. Ալեքսիքեան	— 50
9. Հոգեբանութեան հիմնական գաղափարների մասին խմբագրութեամբ Ս. Տիգրանեանի	— 40
10. Մարդուս շնոյ հող է հարկաւոր թարգ. Վրթանէս քհ. Մարգարեան .	— 5
11. Հաղար ու մի խաղ. Կոմիտաս վ. և Մ. Աբեղեան Ա. յիսնեակ	— 15
12. Նոյնը Բ. յիսնեակ .	— 20
13. Ի՛նչ է ճշմարտութիւնը. թարգ. Մ. վրդ.	— 10
14. Բարի սերմեր թարգմ. Մամբէ վարդ.	— 10
15. Էջմիածնի ծոցի օրացոյց 1905 թռւականի	— 20
16. Յուցակ ձեռագրաց Խաչիկ վ. Գաղեան	2 —
17. Գեղեր. պատմութիւն Բիւզանդական կայսրների թարգ. Մեսրոպ վարդապետ	1 —
18. Խոսրովիկ թարգմանիչ և երկասիրութիւնը, Գարեգին վարդ. Յովսէփեան .	1 20
19. Հայոց Նոր Վկաներ, Մանանդեան և Աճառեան, զիտական	2
20. Նոյնը ժողովրդական Ա. հա	2
21. » » Բ. հա	2

<< Ազգային գրադարան

NL0312850

12.842

Տասն օրինակից աւելի գնողներին 20⁰/₀
դեղձ կըլինի:

Դիմել Սվ. Զչմիաձնիւ, Типографическій
Комитетъ.